

GENDER ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI VÝZKUM

1-2/2001

První číslo letošního čtvrtletníku Gender – rovné příležitosti – výzkum věnujeme převážně rekapitulaci nejvýznamnějších titulů, které u nás na téma genderu v poslední době vyšly a o kterých jsme Vás ještě neinformovaly. Chceme tímto způsobem ukázat, jak se genderová literatura v češtině pomalu ale jistě rozrůstá, a zároveň Vás inspirovat k jejímu výběru a četbě. Kromě recenzí a anotací původně českých titulů a překladů do češtiny jsme zařadily i dvě zdařilé studentské práce. Úvodníkem tohoto čísla je seminární práce studentky sociologie a sociální politiky na FSV UK Ivy Pecákové, která sleduje cesty vedoucí k feminizmu jako životnímu názoru. Druhou neméně zajímavou studentskou prací je práce Jana Radimského, studenta jazyků na FF UK. Autor zkoumal genderové stereotypy ve vybraných českých jazykových učebnicích.

CO MĚ PŘIVEDLO K FEMINISMU

K úvahám na toto téma mne přimělo několik stručných příspěvků zveřejněných ve stejnojmenné rubrice na internetu¹. Jedná se o sedm krátkých textů, v nichž se autorky² spontánně rozepsaly o tom, co pro ně feminizmus znamená a co je k němu přivedlo. Tyto výpovědi zde chci krátce analyzována poukázat na některé myšlenky, které se v nich objevují. Abych obešla neustálé opakování slova autorky či jeho různých náhražek v textu, rozhodla jsem se pro (snad) příjemnější formu - psát toto krátké pojednání právě pro původkyně rozebíraných příspěvků... .. tedy vám.³

FEMINIZMUS

A možná tam to všechno začíná, když vám nikdo neříká to nesmíš a tohle se nehodí, on vám ten feminizmus vyplyne úplně sám.

Nejprve se budeme zabývat tím, co je to pro vás vlastně feminizmus a co si pod ním představujete. To lze z vašich výpovědí vyčíst snad jen mezi řádky, protože jejich cílem nebylo jej charakterizovat, ale nastínit, co vás k němu přivedlo. Vaše pojetí feminizmu však prozrazují určité rysy, které mu přisuzujete. V první řadě znamená změnu - je to odklon od toho, co je vám vnucováno zvnějšku, co byste dělat měly, protože jste ženy, a co byste dělat neměly, ze stejného důvodu. Je to obrat proti příkazům, které udílí rodina a jejími ústy vlastně společnost. Feminizmus znamená také jistotu - jistotu, že váš pohled na svět je stejně platný jako pohled kohokoliv jiného, že vaše názory mají vlastní hodnotu a opodstatnění. Je to cosi, co vyjadřuje vaši hrdost a sebevědomí a v čem nacházíte samy sebe. Feminizmus znamená osobitost a nezávislost - jedinečnost ve smyslu odlišnosti, neopakovatelnosti. Je to možnost zařadit si život podle sebe, tak jak vám vyhovuje a jak se vám líbí. Dovoluje neohlížet se na názor okolí a realizovat se nezávisle, v souladu s vlastními hodnotami. Není to kopírování mužského přístupu ke světu a mužských hodnot. Je to „cokoliv, ale po svém.“ Feminizmus znamená akcí - je to vymanění se z pasivity, vzepření se „údelu“ žen. Je to opuštění role ženy chápané jako poslání, jímž je služba mužů. Feminizmus konečně

znamená samozřejmost - je to „úplně normální“. Je zcela přirozené, že vám nikdo nemá právo přikazovat, jak se máte nebo nemáte chovat, jak máte žít, jaké máte mít pocity. Feminizmus ale neznámá odmítnutí muže či odmítnutí partnerství jako takového. Naopak se objevuje odkaz na to, že existují muži, kteří jsou ochotni vás respektovat a vážit si vaší práce.

Můžeme tedy shrnout, že feminizmus se v analyzovaných úryvcích neobjevuje jako obecně formulovaná ideologie, ale jako způsob života,

který z této ideologie vychází - není na ní tedy nezávislý. Jde zde o to, jakým způsobem jste si vědomě zařídily svůj život, jakým hodnotám přikládáte důraz, jaká interpretace skutečnosti vám vyhovuje. Při čtení následujících řádků je nutno mít tento fakt stále na paměti, jinak by se změnil jejich smysl.

CO MĚ PŘIVEDLO K FEMINISMU

Výše jsem se pokusila shrnout, v jaké podobě se feminizmus implicitně objevil v analyzovaných úryvcích. Nyní se tedy můžeme vrátit k původní otázce, k tomu, co vás k feminizmu přivedlo. Zde lze rozlišit dvě základní cesty - první z nich je „obrat k novým hodnotám“, druhou je „přirozený vývoj“. Víím, že tato slovní spojení jsou vágní a nepřesná, a proto se na obě cesty podíváme podrobněji. Dlužno poznamenat, že v žádném úryvku se nevyskytuje kombinace obou cest, vždy je lze jasně rozlišit.⁴

Obrat

Ztráta iluzí je asi jedním z důvodů pro zájem o feminizmus...

V těch úryvcích, kde se jako cestak feminizmu objevil obrat k novým

hodnotám, byla ztráta iluzí hlavním pojmem. Ve vašem životě došlo něčemu, co kompletně změnilo váš pohled na svět a na roli ženy v něm. Zdá se, že velký podíl na vašem obratu měli muži, jejich „pokrytecké chování, slabost pro hezké nohy a prdelky, ale prázdné city.“ Štíť s realitou vedl obratu k feminizmu, který znamená realitu novou, „lepší“, umožňující seberealizaci a nezávislost. Zároveň je ale nezávislost podmínkou pro možnost příklonu k této nové skutečnosti, nové interpretaci světa.

V jednom z úryvků se objevuje jako samotný důvod obratu k feminizmu kniha „Základy mužského šovinismu“.⁵ Její opětovné vydání vyvolalo celkově negativní ohlas a odkazy na ní se objevují několikrát.

Přirozený vývoj

...posléze mimo rodinu lehce (někdo i těžce) narazíte a nestačíte se divit, co že je tohle za svět. Pak vám někdo řekne, že tohle je to, o čem je feminizmus, a vy se v tom poznáte.

Přibližně se stejnou intenzitou jako téma obratu se ve vašich výpovědích objevila představa přirozeného vývoje. Nějak se stalo, že jste vyrostly a najednou jste zjistily, že váš pohled na skutečnost je jiný, že se lišíte a že se tomu říká feminizmus. Vaše cesta k feminizmu byla pozvolná a nenápadná, natolik přirozená, že jste pak byly najednou překvapeny svou odlišností.

Z OBSAHU ČÍSLA:	
CO MĚ PŘIVEDLO K FEMINISMU	1
<i>IVA PECÁKOVÁ</i>	
RECENZE KNIHY GLOBALIZOVANÁ ŽENA	5
<i>MARCELA LINKOVÁ</i>	
GENDEROVÉ STEREOTYPY V ČESKÝCH UČEBNÍČÍCH	7
<i>JAN RADIMSKÝ</i>	
RECENZE KNIHY EUNUŠKA	8
<i>RADKA RADIMSKÁ</i>	
ANOTACE SBORNÍKU NOVÉ ČTENÍ SVĚTA	11
<i>ALENA KŘÍŽKOVÁ</i>	
MAINSTREAMING	14
<i>MARTINA MUSILOVÁ</i>	
ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI NA INTERNETU	15
<i>PETRA RAKUŠANOVÁ</i>	

RODINA

Správný feminismus se rodí v kolébce, ale člověk o tom do vysokého věku nemusí vědět.

Rodina hraje výraznou roli v mnohých úryvcích, a to především díky své podstatné funkci, jíž je *výchova*. Důraz na způsob výchovy se objevil vždy v souvislosti s přirozenou cestou k feminismu. Je to právě rodinné prostředí, které ve vás zakořenilo jiné hodnoty a postoje, než je obvyklé, a které vás utvrdilo v jejich přirozenosti. Rodina se objevuje v roli instituce, která rozhodla o vašem příklonu k feminismu „už v kolébce“, dříve než jste si tento fakt mohly uvědomit - k tomu došlo až mnohem později při kontaktech mimo rodinu. V jednom úryvku má ale rodina jinou funkci. Stává se prostorem, kde si autorka uvědomila, že uspořádání lidských vztahů vnímá jako nepřirozené:

Za to může můj děda a babička a moje tři tety. Rodiče studovali vysokou škodu, tak jsem u nich vyrostla v NORMÁLNÍ dítě. Když si mě pak rodiče ve čtyřech letech vzali k sobě, tak se nestačili dívat a tety ve školce taky ne.

Kromě výše uvedeného specifika je zde ojediněle zmíněna další instituce doplňující rodinu - školka. Její rolí je přesvědčivě ukázat „správné“ uspořádání světa. Ale to se zde nepovedlo.

V rámci rodiny se také v několika úryvcích objevilo varování matky před ženskou rolí v domácnosti a potažmo v životě. Jeho forma mohla být různá - poukaz na nevyhnutelnost osudu nebo pobídka k ekonomické nezávislosti - v každém případě však sehrálo výraznou roli v utváření vašeho pohledu na svět.

„Jaké to je?“

Já jsem se svým životem opravdu spokojená...

Jaké to je být feministkou? Podle vás je to příjemné, jste spokojeny se svým životem. Rysy feminismu, jak jsem je našla ve vašich výpovědích a jak jsem je shrnula výše, jsou obecně kladné. Je to posilující, osvobozující a zároveň samozřejmé. Chcete zachovat stávající životní styl a své vidění světa neměnit. Váš pohled na realitu vám vyhovuje a považujete jej za správný. Zároveň se několikrát objevil odkaz na mladé dívky a na možnost a potřebnost ovlivnění jejich vývoje, posilování jejich sebedůvěry a odvahy. Dospívajícími dívkami by rozhodně měla být nabídnuta alternativa k obvyklému pohledu na svět, měly by mít možnost nalézt v sobě odvalu a sebedůvěru, možnost žít svůj život po svém.

CO JE NORMÁLNÍ

Kdyby mi někdo neřekl, že můj způsob života je feministický a že já jsem feministka, tak bych si do smrti myslela, že to, co dělám, je úplně normální.

Zde bych se chtěla ještě krátce vrátit k jednomu z výše zmíněných rysů feminismu - k samozřejmosti. Pokud se v příspěvcích objevuje nějaký odkaz na normálnost, samozřejmost, je vždy spojen právě s feminismem. Feminismus je to, co je normální a přirozené, a samotné zdůrazňování této jeho charakteristiky vlastně implicitně vyjadřuje, že v životě za normální a přirozené považován není. Zde bych chtěla znovu připomenout, že feminismus v rozebíraných úryvcích neznamená ideologii, ale způsob života. V tomto světle jsou snad předchozí řádky jasnější. Feminismus jako způsob života je považován za normální a přirozený těmi, kdo tak žijí, ale těmi, kdo tak nežijí zřejmě ne vždy. Je zde stavěn do opozice k běžnému pohledu na svět, k obvyklému způsobu života. Ten je však také v určitém smyslu normální. Rozdíl vidím v tom, že feminismus je normální ve smyslu přirozený, kdežto obvyklý způsob života je normální ve smyslu většinový, převládající (a tedy daný mužem).

ZÁVĚR

Na předchozích stranách jsem se pokusila krátce zamyslet nad způsobem, jakým autorky příspěvků, které mi byly podkladem, charakterizují feminismus a jeho význam ve svém životě. Jako podstatný rys se ukázalo především chápání feminismu ne jako ideologie, ale jako způsobu života touto ideologií ovlivněného. Nesnažila

jsem se zde ukázat charakteristiky platné pro všechny úryvky bez rozdílu, ale spíše postihnout různorodost v přístupu jednotlivých autorek a zároveň vystihnout rysy, na které byl položen důraz nebo jsem je já osobně považovala za zajímavé.

Iva Pecáková
studentka katedry sociální politiky FSV UK

Literatura:

- INDRUCHOVÁ, L. (1995): Žena na ulici. (Stereo)typizace ženy v současné velkoplošné reklamě v České republice; in: Sociologický časopis 1/1995, str. 85-104
 STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. (1999): Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie; Brno: nakl. Albert ve spolupráci se Sdružením Podané ruce
 PFTRUSEK, M. (1993): Teorie a metoda v moderní sociologii; Praha: Karolinum
 BERGER, P.L., LUCKMANN, T. (1999): Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury
 OATES-INDRUCHOVÁ, L. (1998), ed.: Dívčí válka s ideologií (klasické texty angloamerického feministického myšlení), Praha: Slon

Poznámky:

- 1 Někjakou dobu budou analyzované texty jistě ještě k dispozici na internetové adrese <http://www.feminismus.cz>
- 2 Snad naneštěstí jsou všechny texty z pera žen.
- 3 Zde bych ráda poznamenala, že postoje a názory autorek jednotlivých příspěvků v žádném případě nehodnotím. Pouze se zde snažím vystihnout některé rysy, které se objevily opakovaně nebo na ně byl kladen důraz.
- 4 Nelze tedy najít žádný „přirozený vývoj k obratu“ ani nic podobného.
- 5 Hausmann, Josef (1999): *Základy mužského šovinismu*; Reneco

GENDER

RECENZE KNIHY PIERRA BOURDIEU: NADVLÁDA MUŽŮ, PRAHA 2000: KAROLINUM, 145 s.

Teoreticky poměrně náročná kniha Pierra Bourdieua *Nadvláda mužů* nabízí něco, co chybí většině genderově orientovaných studií, totiž snahu nalézt odpověď na otázku, „jaké dějinné mechanismy způsobily, že se struktury dělení podle pohlaví a principy tohoto dělení *vymkly z chodu dějin* a staly se *relativně věčnými* (7).“

Odpověď Bourdieu hledá ve vztahu poznávacích a objektivních struktur. Vnímání reality v rámci homologických opozic, které „vycházející ze sexuální topologie socializovaného těla“ – opozice mezi maskulínem a feminínem – nabývá objektivní i subjektivní nutnost. Díky této binarické zkušenosti světa se dělení na základě pohlaví stává realitou, která se zdá být přirozenou právě na základě opozitní percepce reality. Jde tedy o jakési sebe-naplňující se proctví, začarovaný kruh, který nepotřebuje dalšího ospravedlnění, protože se zdá být neutrální. Síla této symbolické konstrukce spočívá v tom, že legitimita „mužské nadvlády“ (jinakosti ženského) je součástí logické přirozenosti (binarického vnímání reality), jež musí být ovšem chápána jako sociální konstrukt přetrvávající v západní civilizaci jako určující princip dělení. Bourdieu argumentuje, že tento nerovnovážený vztah, aby se stal přírodním zákonem, musí přejít do lidských těl, a to „za cenu a v důsledku obrovské, rozptýlené a neustále socializační práce“ (25), jejímž jedním vrcholem tradičně byly iniciační rituály „odluky“, tedy primárně popírání femininity v chlapcích.

Tato soustavná a po staletí trávající „somatizace“ nadvlády, vpisování jinakosti femininity do lidských těl, má za následek vytváření určitých dispozic v lidské mysli, které jsou konstruovány z hlediska vládnoucích. To umožňuje zjevně poměrně snadné převzetí hodnot a symbolů aktéry, kteří jsou v podřízeném postavení:

K symbolickému násilí dochází tehdy, jestliže ovládaný nemůže jinak, než vládnoucího (a tedy nadvládu) uznávat, protože k reflektování jak jeho, tak sebe sama, přesněji řečeno k reflektování vztahu mezi sebou a jím, disponuje pouze nástroji poznání, které s ním má společné a které nejsou ničím jiným než osvojenou formou vztahu nadvlády, a ukazují proto tento vztah jako přirozený...“ (35)

Tím se z hlediska změny stávajícího statu quo dostává Bourdieu k jádru problému, kterého si byly vědomy již psychoanalyticky orientované francouzské feministky Luce Irigaray a Helene Cixous,

jež se snažily o vytvoření tzv. *l'écriture féminine*. Jestliže realitu konstruujeme jako binarickou, přičemž jeden pól je vždy vnímán jako negace druhého, a objektivní fakta vnímáme na základě této matrice, je velice obtížné, pokud ne nemožné, se takového vnímání řádu věci oprostít. A jelikož se tento princip wpisuje i do jazyka, máme před sebou téměř neřešitelný problém lingvistické redefinice reality prostřednictvím jazyka, jenž tyto binarity reprodukuje a vytváří.

Z tohoto důvodu, tj. že systém nadvlády se stal a stává součástí myslí a těl každého jednotlivce, nepostačí ke změně organizace lidské společnosti pouze uvědomění si této organizace, ale „radikální změna sociálních podmínek, z nichž se ony dispozice, nutící ovládané pohlízet na vládnoucí i na sebe samotné z hlediska vládnoucích, rodí“ (40).

Celý proces vytváření a reprodukce této struktury je opřen ve struktuře „trhu symbolických statků“, jehož ústředním místem je „sňatkový trh“. Zde ženy tradičně neexistují jako aktéři, subjekty, ale pouze jako objekty či ještě lépe symboly, jež přispívají k uchování či zvětšování symbolického kapitálu drženého muži. Ženská pověst se tedy stává „z fetišizovaným měřítkem pověsti mužské“ (43), jež musí být za každou cenu chráněna, neboť vytváří symbolický kapitál.

V zájmu uchování alespoň minimální moci, například participací na moci a statusu manžela, je tedy pro ženu téměř nemožné vystoupit proti mužům. Pokud tak učiní, ztratí atributy ženskosti a může být označena za lesbičku. Pokud se ale chová jako žena, vypadá jako „neschopná“ – ženy jsou tak trvale v „dvoznačné situaci“ (*double bind*).

Bourdieu si je ovšem velice správně vědom, že tento systém symbolů a hodnot neovlivňuje a neomezuje pouze ženy, i když ty definuje jako druhé (*the Other*), ale i muže. Jak bylo řečeno výše, realita je nazírána z hlediska moci, tj. z hlediska mužského. Tento pohled se uplatňuje i na muže, kteří musí, aby obstáli jako muži ve své kultuře, neustále dokazovat svoji mužnost (*vir*). Mužnost je tedy pojem vztahový, budovaný „před očima druhých mužů a pro ně, a proti ženství, v jakémsi strachu z ženství, a hlavně z ženství ve vlastním nitru“ (49). Autorovi se podařilo vnímavou interpretací postav románu Virginie Wolf *K majáku* velice přesně zachytit nutnost neustálé veřejné sebekontroly ze strany mužů, nutnosti neustálé a perfektní performance maskulinity. Jde zde ovšem o velice jemnou rovnováhu – přestože Bourdieu argument nevede až k úplné formalizaci, je patrné, že si je velmi dobře vědom, že protože je muž jediným statutem, který žena ve společnosti tradičně získává, je performance maskulinity ze strany manžela předmětem neustálého zkoumání a obav manželky ze strachu o společenský pád, jež by mohl způsobit manželův výpadek ze hry.

Přestože se způsoby ekonomické produkce za poslední století dramaticky změnila, ekonomie symbolických statků přetrvává především díky institucím rodiny, práva a církve. Ženy jsou stále nositelkami symbolického kapitálu, dnes především svým vzhledem, starostí o tělo, volbou kosmetiky a oblečení. V rámci zachování si vlastní potenciality na trhu symbolických statků a možnosti zvýšit vlastní status připojením statusu muže si ženy, tedy hlavně ženy, jež dosáhly úspěchu, uchovávají atributy ženskosti zejména striktním dodržováním, či snahou dodržovat, pravidla krásy a módy, jež určuje tzv. *fashion beauty complex*.

Mohlo by se zdát, že Bourdieu zapomíná na „soukromou“ sféru lásky a milostného odevzdání. Nicméně i těm se autor v závěru knihy věnuje, když analyzuje koncept tzv. čistě, odevzdané lásky, daru sebe sama. V této souvislosti ovšem není možné nevzpomenout analýzu japonských luxusních klubů s gejšami, jež s rostoucí cenou nabízejí osobnější a desexualizovanější služby, jež mají v klientech vzbudit zdání, že nejde o jejich peníze, ale o ně samé a o obdiv k nim. V tomto světle tak není možné nevidět „mysterium lásky“ jako nejzazší formu ekonomie symbolických směn, jež v rámci opozic, které nadvládu konstruují, existuje pouze v soukromé sféře příslušící ženám. V protikladu k takové sebeobětující lásce, jež je prožívána pouze zprostředkovaně a nenabízí žádný pocit vlastní subjektivitu, staví Bourdieu lásku reciproční, založenou na důvěře a sdílení.

Přestože některé vhledy nejsou z hlediska feministického hnutí ničím novým, pokouší se Bourdieu o zcela zásadní analýzu. Jedná se hlavně o historické přetrvávání mužské nadvlády a o (dobrovolnou) participaci

žen na vlastním podřízení. Analýza habitů, jež vedou k vytváření dispozic v lidské mysli, je založena na filosofickém chápání habitů a jde tedy o poměrně vágní koncept. K tomu by ovšem bylo potřeba interdisciplinárního zkoumání vytváření daných dispozic v lidském mozku, které přesahuje rámec této publikace. Druhý aspekt je velice důležitý, neboť ve feministické literatuře často dochází k popírání toho, že „ženy samy jsou si nejhroším nepřítelem“. Lepší porozumění tohoto druhu ohrožení má schopnost vysvětlit různé druhy veřejných útoků a prohlášení ze strany různých redaktorů o nenávisných feministkách, jež mění něco, co dobře funguje. Zejména v České republice, kde je gender kontrakt v rodině založen na komplementárním chápání ženských a mužských rolí, které si tedy jakoby nemusí konkurovat a být v opozici, je potom jakákoli snaha o upozornění na nerovnováhu a nerovnost nutně chápána jako zdroj uzmutí určitého ženám přiznávaného statusu a snad i jako hrozba poměrně snadno nabytému statusu sexuálního symbolu, jež ženy získávají i ve veřejném prostoru a na jehož základě získávají i jisté „výhody“. Ty se ovšem mohou zdát výhodné pouze těm, pro něž je dostačující status objektový, tj. přiznaný společností, potažmo muži, a ne subjektivní, tj. získaný na základě vlastního vědomí a uznání jako subjektu, jenž je „plně oprávněn existovat tak, jak existuje“ (63).

Otázka, již se Bourdieu při svých analýzách nezabývá, je základ, na němž je celý argument i vztah nerovnosti založen, totiž binarické vnímání reality, jež se, jak Bourdieu píše, traduje „v různých středomořských společnostech, v Řecku, Itálii, Španělsku, Egyptě, Turecku, Alžírsku. ... a že se na této tradici očividně podílí celá Evropa...“ (10).

Ke změně dané situace totiž bude potřeba, jak ukazuje Bourdieu, změny „struktur, jejichž jsou ony dispozice plodem“ (40), jehož základem je trh ekonomických statků, jež operuje na premise, že ženy jsou předměty, které obíhají „zdola nahoru“ (40). Ta se ale může odehrát pouze, pokud se začneme snažit o jiné vnímání reality než založené na binarických opozicích, například vnímání založené na kontinuu či kruhu. Jak někteří postkoloniální a genderoví teoretici a teoretičky ukazují, dochází v současné době k vytváření prostoru tzv. *třetího*, jež symbolicky transcenduje opozice. V tomto prostoru se v rámci genderových studií odehrává negociace sexuální orientace a hlavně bisexualita jako jisté svobodné neurčitosti či negociace genderové identity v rámci transgengeru jako nástroje změny. Oba tyto směry ukazují, že lpění na tradičních opozicích již není možné, neboť, jak tvrdí Mirek Vodrážka, všichni žijeme v prostoru „mezi“.

Marcela Linková

Poznámky:

1 Přednáška byla přednesena na semináři TRANS (GENDER): ŽIJEME MEZI VÁMI, který proběhl v rámci nultého ročníku Trans týdne 20. března 2001 v Sociologickém ústavu AV ČR.

RECENZE KNIHY NAOMI WOLF: MÝTUS KRÁSY, BRATISLAVA 2000: ASPEKT, 337 s.

Ve stejném roce, kdy se na americkém knižním trhu objevil bestseller Susan Faludi *Backlash: The Undeclared War Against American Women*, byla publikována nyní již klasická kniha Naomi Wolf *Mýtus krásy* (Aspekt, Bratislava 2000). Obě knihy mají společného jmenovatele: přesvědčení, že po výdobytcích, kterých ženy a ženské organizace dosáhly v 70. letech, došlo v osmdesátých letech k tzv. zpětné vazbě, uplatňování rozdílných přístupů k mužům a ženám a pokračující diskriminaci žen.

Wolf se ve své knize soustřeďuje na to, co bývá nazýváno „mýtem krásy“. Argumentuje, že jestliže diskriminace na základě pohlaví již není oficiálně možná a americké ženy dosáhly i určitých výdobytků v soukromé sféře, zejména v oblasti sexu, objevilo se ve společnosti omezení, které je ve svých důsledcích daleko účinnější než tradiční explicitní diskriminace – *fashion beauty complex*.

Koncept *mýtu krásy* je v knize založen na intuitivním pochopení a není přesně definován. V průběhu čtení ovšem nabírá velice konkrétní podoby. Dalo by se tedy argumentovat, že otevřenost tohoto konceptu na počátku knihy je funkční, neboť dává autorce možnost prozkoumat komplexnost

celého problému bez restriktivní definice, přičemž autorka na samém počátku ozřejmuje, že nejde pouze o krásu jako takovou. Americká společnost si v průběhu ekonomického boomu 50. let uvědomila kypnou sílu žen a jejich roli spotřebitelek. A protože ženy se víceméně vymanily ze jha „ženské mystiky“, jak ji definovala Betty Friedan, bylo nutné ženy ekonomicky spoutat jiným způsobem. Podle Wolf jsou ženy uvězněny ve vlastním těle a procesech spojených s vytvářením hodnoty ženského těla právě díky své nové ekonomické moci.

Autorka knihu člení podle oblastí, ve kterých se mýtus krásy projevuje. Jako první se věnuje sféře práce, tedy sféře, kde bychom doufali, že se na všeobecné úrovni krása a vzhled projevovaly nebude. Nicméně hodnocení ženské práce a žen samotných přenesené z „manželského trhu“ odráží fakt že „[Ž]enská 'krása' cirkuluje mezi muži jako forma platidla“ (25). Ještě před masovým nástupem žen na trh práce existovala tzv. výstavní profese, kde byly ženy vyloženě placeny za svoji krásu. V současné době se ale krása stává tím, co americký zákon proti diskriminaci nazývá „pracovní kvalifikací bona fide“, ovšem tradičně odkazuje k tomu, že například dárce spermií může být pouze muž nebo že kojnou může být pouze žena.¹ Wolf uvádí soudní rozhodnutí týkající se znásilnění či diskriminace na základě pohlaví, která používají ženské tělo (příliš krásné či příliš škaredé) k ospravedlnění trestného činu. Ukazuje, že **kvalifikace profesionální krasavice funguje jak na osobní úrovni** (přefazeni zaměstnankyně, protože se její nadřazený „chce pozerat na mladší ženu, aby sa mu zlepšila nálada“ /46/), **tak na úrovni institucionální** (zájem udržet dvojí standard mezi muži a ženami, zájem tzv. průmyslu krásy na tom, aby ženy utrácely své příjmy právě za jeho produkty² a udržet nerovného platu za stejnou práci, protože důraz na krásu, jejíž pravidla se neustále mění, nemůže žádná žena dlouhodobě udržet. V neposlední řadě to vede i k izolaci a soupeření žen). Za takových podmínek žena nemůže vyhrát – neustále měnící se pravidla krásy a proces stárnutí zákonitě vedou k její porážce.

V tomto směru se dá pochopitelně argumentovat, že nároky na vzhled mužů čím dál více stoupají, zejména na atletičnost postavy. Společnost si ale cení mužských zkušeností, a proto je stárnutí spíše hodnotou, která muži přináší vyšší prestiž, než překážkou, kterou musí překonat, například za cenu velice bolestivých a velice nákladných plastických operací.

Dá se přepokládat, že pokud by tento tlak na ženy existoval na trhu práce osamoceně, ženy by mu tak snadno nepodléhaly. Krásné, mladé a bezchybné ženy jsou ale jedinými reprezentacemi ženskosti, které přináší ženské časopisy a hlavně reklamní průmysl. Vzhled veřejně viditelných žen, spíše než jejich názory, se stává předmětem politických rozborů. Pokud média ženám přináší zprávu, že jejich vzhled je důležitější než to, co říkají, a pokud bude kosmetický průmysl vytvářet stále nové výrobky pro mladší a mladší ženy, bude vědomí vlastní nedokonalosti a pocit méněcennosti narůstat. Pokud se tato politika spojí s reklamní rétorikou individualismu a amerického snu, potom se ženy dostávají do pastí, ze které není úniku. Stávají se totiž samy odpovědné za vlastní vzhled, neboť technologie již možnost být navždy mladá skýtají prostřednictvím plastických operací, liposukce a dalších zákroků. Premisa, že staré ženské tělo je nejenom ošklivé, ale i společensky neužitečné, vede k neustále rostoucímu utrácení za kosmetické produkty a kosmetické zásahy do vlastního těla. Navíc na trhu s ženskými časopisy, které zdánlivě nesou vinu, existuje jiná síla, která ovlivňuje jejich obsah, a tou je reklama. Redakční rady ženských časopisů prezentují „proženskou“ tematiku, která je ale neustále negována palbou reklamních fotografií. Časopisy jsou vydány na ekonomickou milost inzerentům³.

Mýtus krásy tedy vytváří nové „náboženství“ – omezení, která ovlivňují a utvářejí ženský život. Svým způsobem pouze pokračuje staré náboženství prvotního hříchu, nedokonalého zrození. Život je tedy potom pouze stálou snahou dohnat chiméru perfektní čistoty a krásy, která vyžaduje neustálý dohled (dohled nad množstvím a skladbou jídla, nad kvalitou pleti, vráskami a módou). Z ženské krásy se stává jakási vykoupení, které je ovšem stejně nedosažitelné jako druhý příchod Krista. A je zřejmé, že cesta k vykoupení musí být dlážděna obětmi a bolestí.

Stejně jako individualistický přístup nutný pro zachování působnosti reklamy na jednotlivé ženy je i moc medicíny a plastické chirurgie založena na internalizaci hodnot mýtu krásy, tedy očekávání, že žena má být

primárně krásná a za tuto skutečnost je sama zodpovědná. Rozvoj technologií v druhé polovině dvacátého století umožňuje řady zákroků, které jsou nejen velice bolestivé, ale které leckdy končí i smrtí. Přitom kliniky plastické chirurgie statisticky o úmrtí svých „klientek“ pečlivě tají (259 – 298). Z medicíny spolu s módním průmyslem se tedy stala nová forma společenské kontroly žen, přičemž obě jsou velice silně provázané a na sobě závislé.

Vyvstává pochopitelně otázka, jak je možné, že ženy v tak masovém měřítku podléhají lákadlům módy i slibům plastických chirurgů. Musíme se tedy ptát, co vlastně znamená svoboda a svobodná vůle. Wolf si klade otázku, zda je možné svobodně se rozhodovat za situace, kdy jsme ve společnosti bombardováni obrazy krásných nereálných žen, kdy je nám podsouvána zodpovědnost za zastavení procesu stárnutí, plastická chirurgie slibuje zázraky, naše schopnost udržet si zaměstnání je závislá na tom, zda se podvolíme přijatému modelu krásy, a možnost organizace mezi jednotlivými skupinami žen, natož ženami všeobecně je téměř nemožná, buď kvůli okamžitému označení za feministky, nebo neschopnosti komunikovat, neboť vždy musíme být lepší než naše sousedka.

Přestože je zřejmě vysvobození v nedohlednu, Naomi Wolf předkládá možnosti obrany: redefinice ženského, mezigenerační spolupráce žen, porozumění logice trhu a motivacím kosmetického a chirurgického průmyslu. Jakékoli změny ale skutečně nebude dosaženo právě kvůli tomu, že mýtus krásy používají proti sobě ženy navzájem:

„Tá najťažšia, ale najpotrebnejšia zmena musí prísť nie zo strany mužov či médií, ale zo strany žien, v spôsobe, akým hľadíme na iné ženy a ako sa k nim správame...“ (321)

Přestože musíme chápat knihu Naomi Wolf jako převratné kompendium informací o fungování trhu krásy a statistik týkajících se reklamy, případů diskriminace na trhu práce a incidence poruch přijímání potravy, plastické chirurgii a fungování práva, objevují se v knize určité myšlenky, které vyžadují hlubší analýzu, než jaké se čtenáři dostane. Jako červená nit se knihou line předpoklad, že ženy jsou obětmi sil, kterým je velice těžké se ubránit. **Domnívám se, že přestože je nutné zkoumat působení reklamy a internalizaci hodnot, které reklamní průmysl ženám předkládá, není možné zobrazovat ženy jako oběti bez vlastní vůle a moci. Je zjevné, že Wolf se brání premise individualismu, na které jsou reklamní slogany módního a kosmetického průmyslu založeny, čímž se žena stává exklusivně zodpovědnou za vlastní prezentaci. Nicméně internalizační mechanismy a praktiky moci ve společnosti jsou mnohem komplexnější a Wolf se zřejmě ve snaze ukázat nerovnou pozici žen a exploataci žen průmyslem krásy brání zkoumáním, do jaké míry a proč jsou to často právě ženy, které spíše než časopisy či reklama působí mnohem mocněji na ženy jiné.** Nezapomíná se ani otázkou reprodukce pohlavně rozděleného světa a jeho hodnot, ani mechanismem, jak se ženy učí sebereflexi mužskými očima tak, že „si ve formě neuvědomělých schémat vnímání a hodnocení osvojují principy dominantního vidění, takže jim sociální řád, takový jaký je, připadá normální nebo dokonce přirozený...“⁴⁴.

S tím je spojen další nedostatek. V knize velice chybí analýza vztahu makro a mikro úrovní, ve kterých se mýtus projevuje. Wolf se vůbec nezabývá otázkou, jak může koexistovat sexistická skutečnost na celospolečenské úrovni (časopisy, zaměstnání, reklama) na jedné straně a osobní vztahy často založené na jiných hodnotách. Nakonec je také nutné zmínit ještě jeden fakt, a tím jsou realie zjevně americké, jako je důraz na náboženství. Krása je potom chápána jako náboženství, což je pro českou společnost cizí stejně jako sexuální revoluce probíhající v šedesátých a sedmdesátých letech. Sexuální očekávání a zkušenost českých žen i mužů se do značné míry odlišují od konzervativního přístupu k sexualitě ve společnosti americké, a proto důraz na určité „znovuobjevení“ ženského orgasmu americkými ženami bude působit cize.

Přes tyto nedostatky a jinou kulturně-sociální zkušenost nám ale kniha Naomi Wolf zprostředkovává velice silný a místy kvalitně argumentovaný vhled do fungování trhu krásy a reklamního trhu a

praktik reklamních agentur a reklamních klientů ve vztahu k ženským časopisům, které bude nutné zkoumat i v České republice. Ukazuje také na nebezpečnost plastických operací, která se v ČR vůbec nezmiňuje a která je stále na veřejnosti vnímána jako krok na cestě k seberealizaci spíše než velice vážný a nebezpečný zásah do vlastního těla. Namísto analýzy provázanosti různých mechanismů, které mýtus krásy v ženách upevňují, nám kniha nabízí velice podrobnou argumentační bázi i data, která takovou analýzu v budoucnu umožní.

Marcela Linková

Poznámky:

- 1 V Británii se taková klasifikace nazývá „pravá pracovní kvalifikace“. Zaměstnaní, na které se nyní kvalifikace profesionální pracovníce uplatňují, zahrnují: recepční, pracovníce galerií a aukčních síní, ženy v reklamě, obchodě, designu, realitních kancelářích, filmový a hudební průmysl, ženy z novin a vydavatelství, čišnice, barmanky, hostesky, obsluhující personál atd.
- 2 Wolf cituje výzkum Humphreyho institutu pro veřejné záležitosti: „hoci ženy tvořila 50% světové populace a podílely se na odpracování takmer dvojnásobku všech pracovních hodin, jejich příjmy představují jen jednu desetinu světových příjmů a vlastní méně než jedno procento světového majetku“ (27, pozn. 8)
- 3 Wolf uvádí příklad, kdy článek o krásě šedých vlasů vedl k tomu, že časopis ztratil šestiměsíční objednávku firmy s barvami na vlasy Clairol (92, pozn. 60).
- 4 Bourdieu, Pierre: *Nadvláda mužů*, Nakladatelství Karolinum, Praha 2000

RECENZE KNIHY CHRISTY WICHTERICH: GLOBALIZOVANÁ ŽENA. ZPRÁVA O BUDOUĆÍ NEROVNOSTI, PRAHA 2000: PROFEM, 226 s.

Globalizace se v loňském roce stala díky konání kongresu MMF a SB v Praze předmětem mnoha diskusí, článků a debat i v České republice. Nezazněly při nich ale žádné analýzy globalizačních dopadů na Českou republiku ani informace o různých dopadech globalizace na muže a ženy. Přitom právě zkoumání rozdílných zkušeností obou pohlaví s průvodními jevy a mechanismy globalizačních procesů odkrývá a ukazuje, jak se v rámci nových ekonomických podmínek reprodukuje nerovná postavení pohlaví a existující stereotypy týkající se obou pohlaví.

Právě takovou analýzu přináší kniha německé socioložky a novinářky Christy Wichterich *Globalizovaná žena: zpráva o budoucí nerovnosti* (Profem, Praha 2000). Pomocí rozhovorů, případových studií a analýz dokumentů, vládních politik a rozhodnutí a diskursivních praktik nadnárodních koncernů Wichterich úspěšně vykresluje dopady globalizace na ženy a ženskou pracovní sílu.

Jedním z hlavních průvodních jevů globalizace je tzv. **feminizace zaměstnanosti**. Ženy v rostoucí míře vyhledávají a získávají zaměstnání na trhu placené práce. Zjednodušený pohled na věc by mohl říci, že ženy globalizací získaly, protože jim přináší více svobod. Jistě, díky možnosti najít zaměstnání získávají ženy nezávislost na patriarchálním uspořádání v mnoha zemích, odcházejí z rurálních oblastí do měst, kde se jim skýtá více příležitostí k uplatnění a navazování společenských styků. Ženy mají nepochybně větší svobodu ve výběru partnera a větší rozhodovací možnosti. Druhý pohled ale nabízí i jiný obrázek. *Proces integrace* žen na trh práce v sobě totiž inherentně zahrnuje *proces marginalizace*. Ženy tedy opravdu jsou ve větší míře zaměstnávány, ovšem na pracovním trhu jsou okamžitě odsouvány na hůře placená místa, na rutinní práce ve špatných hygienických podmínkách či přímo do pracovních podmínek zdraví nevyhovujících. Ženy jsou nejsilněji zbrání zemí Asie, Střední Ameriky a východní Evropy, protože jsou levné, flexibilní a neorganizované. Jejich přerušovaná pracovní kariéra z důvodu reprodukce a péče o děti z nich činí „nestabilní“ pracovní sílu, což vede k nižšímu ohodnocení na trhu práce. Projevům globalizace se ani nepodařilo zpochybnit existující segregaci na trhu práce, a to jak vertikální, tak horizontální.

Odvětvími, kde jsou převážně zaměstnané ženy, byly a jsou zpracovatelský průmysl textilní, kožedělný a potravinářský, výroba hraček, elektroniky a farmakologický průmysl, dále průmysl chemický, gumárenský a kovoobráběcí. (17)

Je třeba si také uvědomit, že zvýšená zaměstnanost žen se

neodehrává ve formálním sektoru trvalé práce, ale v sektoru neformálním, tedy v oblasti práce na částečný úvazek (více než 2/3 pracovních míst ve Velké Británii vytvořených od roku 1993 je na částečný úvazek a ženy jsou v nich zaměstnány z 90%, str. 58), dočasné práce, práce placené za kus, práce vykonávané z domova, osob samostatně výdělečně činných v neformálním sektoru nebo malých živnostníků závislých na malých úvěrech. Přestože mezinárodní organizace práce ILO ukazuje, že rostoucí počet zemí zavádí zákonné úpravy týkající se ochrany v mateřství, je jen velice málo žen, které tato opatření mohou využít, neboť v neformálním sektoru neexistuje způsob, jak je vynutit. Navíc zaměstnavatelé často nutí ženy podepisovat prohlášení, ve kterých se těchto výhod zbavují. V neformálním sektoru jsou ženy také více vystaveny nebezpečí výpovědi, neboť jde o nejméně chráněná místa. Vyšší zaměstnanost tedy v sobě nese vyšší riziko propouštění, což vede k dalšímu aspektu globalizačních procesů, jemuž jsou vystaveny zejména ženy. Jde o migraci, a to jak v rámci států, tak v mezinárodním měřítku.

Rostoucí zaměstnanost žen a nutnost stěhovat se za prací z rurálních oblastí do městských konglomerací činí ženy velice zranitelné vůči různým formám násilí. Ženy jsou rutinně vystavovány sexuálnímu obtěžování ze strany nadřízených. V Moskvě je například sexuální obtěžování tak běžné, že ženy ve svých inzerátech uvádějí „Ne intimní vztahy!“ (150). Musí podstupovat ponižující těhotenské testy, odpovídat na otázky týkající se menstruačního cyklu, antikoncepce a sexuálního života (39), jsou obětmi znásilnění atd. Nepřístupnost mužských odborů ženským tématům, například ochraně v těhotenství a péči o dítě atd., vede k organizaci žen v samostatných odborech. Jak ukazuje Wichterich, tyto snahy o zajištění si minimálních jistot v zaměstnání má často fatální následky, kdy vůdkyně ženských odborů „mizí“ či jsou prostě zavražděny (49).

Navíc, existující „zásoby“ zemí, kam je možné výrobu stále ještě přesunout za levnou a hlavně poddajnou pracovní sílu, znemožňují vytvoření efektivní vyjednávací pozice pro pracující v zemích, kde se továrny nacházejí nyní. Stávky a hladovky, přestože se objevují, nepřinášejí výsledky, neboť stále ještě existuje veliký počet žen ochotných zaujmout pozici svých kolegyň. Navíc, nadnárodní korporace stále více využívají tzv. *out-sourcing*, tedy praktiku přesouvání výroby do neformálního sektoru na subdodavatele s malými dílnami bez jakékoli pracovněprávní ochrany.

Globalizační vlivy na zaměstnanost se ale netýkají pouze třetích ekonomik. V rozvinutých zemích docházelo a dochází ke značnému propouštění žen v oborech, jejichž výroba se přesouvá na východ či na jih. Ovšem propouštění žen nepřitahuje tak silnou pozornost médií jako propouštění mužů z tradičních zaměstnání horníků, lodářů, v ocelářství či stavebnictví.

Jedním z největších nebezpečí rostoucích tlaků mocných nadnárodních společností je i podkopávání výtěžnosti států sociální podpory. V soutěži o investory se národní státy předhánějí v poskytování investičních pobídek. Nutnost udržet si konkurenceschopnost na omezeném trhu s investory ale vede k oklešťování existujících právních norem v oblasti životního prostředí, ochrany zaměstnanců a poskytování sociálních dávek. To vede k vytváření neformálních svépomocných struktur mezi ženami, což vedle pozitivních účinků klade velké organizační požadavky na všechny zúčastněné.

Christa Wichterich se také zabývá tím, co Ingrid Palmer nazývá „reprodukční daní“. S rostoucím počtem zaměstnaných žen se absolutně nemění dělba práce v rodině a genderové role, které pohlaví v rodině vykonávají. Přestože se ženy často stávají jedinými živitelkami v rodině v důsledku propouštění manžela, manžel zhusta odmítá vykonávat byt jen část domácích prací. Ženy tedy dále vykonávají většinu neplacené práce v domácnosti. Často se také stává, že pokud žena začne výdělečně pracovat, manžel svoji práci opustí (43-45).

Je zásluhou UNDP, Rozvojového programu OSN, že neplacenou ženskou práci poprvé globálně kvantifikoval, a to z hlediska času i peněz. Její přibližná hodnota činí 11 biliónů dolarů, tedy téměř polovinu odhadované roční celosvětové produkce ve výši 23 biliónů dolarů. (123)

Jak Christa Wichterich ve své velice čtivé a místy šokující zprávě o pozici žen v globalizujícím se světě ukazuje, globalizace je proces značně rozporuplný a zjevně nejde o win-win situaci, ze které těží všichni zainteresovaní, i když se o tom nadnárodní korporace snaží svět přesvědčit. Dopady na ženy jsou povícero negativní a v tomto světle je nutné vidět i opakované chvástání ze strany sociálně demokratické vlády, že přitáhla do Čech nejvíce zahraničních investorů. Česká republika na svoji podrobnou analýzu dopadů globalizace na obyvatele stále čeká. Již nyní je ale zřejmé, že některé procesy se nevyhnou ani nám. Nejde zdaleka pouze jen o měnění se uspořádání rolí v rodině v důsledku změn na trhu práce a s tím spojený pokles porodnosti či rostoucí statistika incidence domácího násilí či argumentace pro horší platové ohodnocení žen na trhu práce v důsledku mateřství. Jde také o ochotu vlády poskytovat výjimky ze zákona o životním prostředí, ochota městských úřadů měnit územní plány s cílem udržet v regionu zahraničního investora i za cenu, že bude povolena škodlivá výroba v blízkosti obytných čtvrtí atd. Jedním z projevů adaptace na regionální podmínky ze strany zahraničních investorů je i ochota tolerovat sexuální obtěžování na pracovišti či nezavádění opatření na předcházení sexuálnímu obtěžování na pracovišti, i když taková opatření existují v pobočkách nacházejících se v rozvinutých ekonomikách.

Složitější otázky ovšem budou vyvstávat v souvislosti s utvářením národní identity v rámci globalizujícího se světa. Jak ukazují příklady ze zahraničí, dochází ke „globální homogenizaci“ postavené na kultu konzumu a obchodních značek, které reprezentují status (176). Naproti tomu stojí opačný trend vytváření a obrany „lokální kulturní identity“, jež je zvláště patrný v muslimských zemích. Ovšem i v rámci těchto zemí je patrný posun – ženy totiž nepřejímají stávající kodexy a příkazy, ale vytvářející si nová adaptovaná pravidla týkající se např. zahalení, které má skytat ochranu před nově pronikajícím sexuálním obtěžováním a západním kultem krásného těla (168 – 169).

Ve své velice čtivé studii Christy Wichterich nabízí „tvrdá“ fakta týkající se globalizace, která skytají silný odrazový můstek pro další zkoumání provázanosti jednotlivých procesů globalizace. Zcela jistě povede k dalším úvahám o kulturně-ekonomické provázanosti procesů globalizace a lokalizace a o pozici žen v rámci této nové zkušenosti i k dalším úvahám o pozici feministického hnutí a vztahu organizací vyspělých zemí a zemí třetího světa, která stále ještě trpí hierarchizací patrnou ve světě kulturně-ekonomickém. Důraz na lokální specifika v rámci všeobecných trendů a vysvětlování historické podmíněnosti těchto specifik bude ostatně nutné i v rámci samotné Evropy v souvislosti s „východním“ rozšiřováním Evropské unie.

Marcela Linková

RECENZE KNIHY LESLIE FEINBERGA: POHLAVNÍ ŠTVANCI, PRAHA 2000: G+G, 173 s.

MEZI MUŽEM A ŽENOU

Poslední červnový týden se Paříž stala svědkem velkolepé oslavy gay komunity jiskřící jasnými barvami okázale oděných cross-dresserů i zapálenými projevy gay aktivistů a aktivistek, kteří oslavovali svoji sexuální orientaci a právo na rovnoprávné postavení ve společnosti. O takových „gay parades“, které každoročně oživují ulice západních velkoměst, si může česká gay komunita zatím nechat jen zdát.

Chudé domácí poměry oživila publikace knihy amerického transsexuála Leslie Feinberga *Transgender Warriors*, která vyšla v nakladatelství G plus G v překladu Terezy Spencerové *Pohlavní štvanci*. Autorovo putování vlastní minulostí, které kombinuje s historickým exkursem do života transgenderů (osob překračujících hranice svého vrozeného pohlaví, a to ať chirurgicky, nebo jen psychicky), je čtenářům prezentováno populární formou s častým opakováním faktů, nicméně v knize nechybějí zmínky antropologických výzkumů či citáty z dobových pramenů, které nejen oživují celé vyprávění, ale podporují Feinbergův hlavní argument. Ten vychází z autorovy identity jako „lesbicky orientovaného židovského transgendera“. Konfrontace jeho sexuální identity s Amerikou šedesátých

let jej nezvratně vedla k levicově smýšlející americké mládeži bojující jak proti konzumní společnosti padesátých let, tak za práva černochů, žen a pochopitelně také homosexuálů, což se projevuje i v snad až příliš vzletné rétorice. Hlavní myšlenkovou linií knihy je argument, že s přechodem na třídně rozdělenou patriarchální společnost, se kterým je spjato i ustanovování náboženství jednoho boha-otce, dochází k potlačování transgenderových projevů v raných společnostech. Zatímco „převlékání“ mužů i žen bylo nedílnou součástí veselí a svátků raných komunit, s přechodem na třídní společnost byly projevy transgenderu potlačovány. Feinberg argumentuje, že neexistence rigidních pohlavních rolí ve společnosti rozrušovala ustávající se dědické zvyky a další majetkové vztahy, a proto bylo nutné tyto projevy potlačit. S postupem času se transsexualita stala zbraní, kterou „normální“ společnost využívala pro dosahování mocenských zájmů.

Přes tuto vznikající nenávisť si transgender a oslava změny pohlaví uchoval svoji důležitost pro život různých komunit. Jedním z příkladů v Evropě je Johanka z Arku. V kapitole, která se její bouřlivou historií zabývá, se čtenář dozví množství informací pocházejících z dobových pramenů, které se na hodinách historie neprobírají. Jedná se například o to, že Johancina neústupnost týkající se jejího mužského oděvu byla hlavním důvodem, či záminkou, jak tuto ženu-bojovnici potrestat a odstranit. Stály za ní totiž rolnické komunity, kde přetrvávaly původní nekřesťanské oslavy, které rozrušovaly mocenský postup křesťanství a sekulární unifikaci moci. Jinde se čtenář dozví, že ještě v minulém století se američtí průkopníci setkávali s projevy transgenderu u kmenů amerických indiánů, kteří si transgenderů vážili jako lidí se speciálními schopnostmi, kteří často plnili roli šamanů nebo medicínů. Američtí indiáni označovali transgendery za „Dvoji duch“ a různé indiánské jazyky měly speciální jména jak pro „male-to-female“, tak pro „female-to-male“ transsexuály. Takové historické vhledy vedou pochopitelně k pochybnostem, že pozdější nenávisť a snahy lékařů popírat jakékoli odlišnosti, ať čistě hormonální či fyziologické, od „normální“ dichotomie chlapeček a holčička, je něco přirozeného. Naopak se zdá, že po většinu známé lidské historie byly trans projevy přinejmenším tolerovány. Spíše ale byly součástí kulturního života komunit, ve kterých transsexuálové často hráli velice důležitou mocenskou a kulturní roli.

TRANSSEXUALITA A ŽENSKÉ HNUTÍ

Leslie Feinberg se narodil v těle ženy. Jeho homosexuální orientace, mužské vzezření a pocit odcizení od vlastního těla mu pochopitelně napomohly v uvědomění si nerovného postavení žen ve společnosti, zejména pokud nejsou schopny nebo ochotny dosáhnout společenského postavení skrze spojení s mužem. Při zkoumání změny postavení transsexuálů dospěl Feinberg k názoru, že diskriminace žen a trans-sexuálů je propojena právě s ustanovením patrilineární dědičnosti, akumulací výrobních prostředků a nadměrnou produkcí. V závěru knihy tedy autor apeluje na všechny zainteresované skupiny osob, které jsou diskriminovány na základě „genderu“, aby spojily své úsilí ke změně společenského uspořádání, které upřednostňuje stávající model dělby a ohodnocení práce vykonávané muži a ženami s rigidně definovanými pohlavími, na systém, který poskytuje možnost volby určit svoji vlastní identitu. Přestože můžeme donekonečna diskutovat o tom, nakolik se jako muži a ženy rodíme, je zřejmé, že naše konstituce není tak přesně a definitivně určená. „Diferenciace anatomického pohlaví se vyskytuje na celé škále mezi muži a ženami, přičemž v této sféře existuje několik dimenzí“, říká se v publikaci *Intersexuální společnosti Severní Ameriky*. V situaci, kdy většina žen již není finančně závislá na svých mužích, a tak získává mnohem větší nezávislost, je lpění na striktně definovaných rolích obou pohlaví zbytečné. Zdá se, že při zpětném pohledu na poslední století se právě nyní nacházíme v době příhodné pro prozkoumání a přetváření společensky definovaných rolí, což by mohlo vést ke svobodě vyjádření vlastního já a potenciálně i ke zlepšení postavení žen a transgenderů ve společnosti.

HLEDÁME SPOJENCE

Přes toto nepopíratelné propojení boje za rovná práva transsexuálů, homosexuálů a žen je kniha *Pohlavní štvanci* hlavně podporou pro transgenderovou komunitu. Stejně jako pro anglicky mluvící čtenáře bude nyní český překlad sloužit českým „TG-čkům“ jako vzpruha, informace o tom, že nejsou sami. Doslov Terezy Spencerové ukazuje,

jak je život transsexuálů komplikovaný, a to se věnuje hlavně lékařské a právní stránce celé věci. Nesmírná složitost životní situace, potenciální násilí, jemuž jsou transsexuálové pro svou odlišnost vystaveni, a často i naprostá ztráta rodinného zázemí – to jsou situace, jimž jsou translidí dnes a denně vystaveni. Je třeba doufat, že překlad knihy *Transgender Warriors* je první vlaštovkou, která nejen že poskytne emocionální podporu transkomunitě, ale přiblíží její život majoritní společnosti. Bylo by dobře, kdyby se z českých „pohlavních štvanců“ stali „transbojovníci“. Pak by se třeba celá společnost začala zabývat otázkou, proč tak lpíme na jedné společensky přijatelné, byť zkosnatělé, definici muže a ženy.

Marcela Linková

GENDEROVÉ STEREOTYPY V ČESKÝCH UČEBNICÍCH

Společnost rovných příležitostí si lze jistě jen obtížně představit bez „školství rovných příležitostí“, tedy takového školství, které by co do způsobu i obsahu výuky bylo genderově neutrální. Ponecháme tentokrát stranou způsob práce v hodinách i notoricky známý fakt, že v českém školství působí především ženy (zejména na nižších stupních škol), ačkoli i to nemálo přispívá k formování dětského obrazu o světě a uplatnění v něm. K zamyšlení nad obsahovou stránkou výuky z genderového hlediska vybízí příspěvek Jany Valdrové, nazvaný „Mužské zaměření výchovy a výuky z pohledu lingvistiky“¹.

Jana Valdrová zde mimo jiné konstatuje, že „školní učebnice češtiny se vyznačují velmi zjednodušeným obrazem ženy.“² a dále uvádí výsledky zkoumání 99 učebnic za posledních 100 let, jehož autorkou je Ludmila Zimová. L. Zimová zjistila „výraznou početní převahu i typovou rozmanitost obrazů muže zvláště v učebnicích staršího data.“, u žen převládaly profese tzv. *typicky ženské*, jako je sekretářka, kadeřnice, zdravotní sestra, moderátorka a v jednom případě ředitelka mateřské školy. Jistě tedy nebude nezajímavé nahlédnout do současných českých učebnic cizích jazyků a hledat v nich genderové stereotypy. K tomuto účelu nám poslouží dva tituly; prvním je 2. díl učebnice Francouzštiny pro střední školy *On y va* od Jitky Taišlové, která vyšla roku 1997 (nakladatelství Leda), druhým pak učebnice *Italština* od kolektivu autorek A. Bahníkové, H. Benešové a L. Ehrenbergerové, vydaná roku 1992 (3. upravené vydání, 1. vydání 1985) u SPN a určená širokému publiku.

Vzhledem k tomu, že učebnice *On y va* je poměrně nová (1997), dalo by se očekávat, že již nebude výrazněji sexisticky zaměřená a že tedy nebude fixovat ve studentech tradiční obraz o ženských a mužských rolích. Opak je pravdou. Například ve třetí lekci jsou otištěny dva paralelní texty. První z nich (Text A) popisuje klasický model rodiny, kde otec chodí do zaměstnání a matka se stará o domácnost. Matka je popisována jako usměvavá a šťastná (tj. že se může starat o rodinu), autorka záměrně vybrala období, kdy děti jsou ještě malé, takže večery v rodinném kruhu tráví všichni společně, v klidu a míru. Ve druhém textu (Text B) je popisována „moderní“ rodina (uvozovky užívá sama autorka, takže jde o vědomou ironizaci) – jediným faktickým rozdílem je to, že žena chodí do zaměstnání. Nemá se tedy kdo starat o rodinu (a o psa, který je chudák doma sám), večer jsou všichni unavení a ztrhaní a nemají chuť spolu ani mluvit. Autorka zde vybrala období, kdy děti jsou již v pubertě, takže tráví večery mimo domov, a není zde tím spíše ani stopy po klidu a pohodě. Tyto texty dávají studentům, a především studentkám, jednoznačný, ač pravděpodobně nevědomý signál: je dobré, když má žena čas starat se o rodinu; jakmile začne usilovat o pracovní kariéru, musí obětovat rodinnou pohodu. V téže lekci se nachází také třetí text (text C), který má formu záznamu reportáže na ulici. Položená otázka zní: *Mají muži pomáhat ženám s úklidem?* Takto položená otázka by se v západních učebnicích pravděpodobně nemohla objevit, protože implikuje fakt, že úklid je ženská práce. Sexistické motivy jsou obsaženy i ve všech pěti odpovědích:

1 sympatický pán, odpovídá sice „Ano, mají, *dělíme* se o domácí práce, i s dětmi“, ale nad formulací položené otázky se nepozastavuje.

1 sebevědomý mladík říká: „Ne, každý má dělat svou práci.“ Tedy uklízení je podle něj ženská práce.

1 paní se dvěma psy (na obrázku nafintěná dáma) říká, že na něco takového nikdy nemyslela, od toho má přece najatou uklízečku. Domácí

práce jsou pro ní totiž něco ponižujícího.

1 sedovlasý pán přiznává: „nevím...když má žena své povolání ráda, tak by se jí asi mělo pomoci ... ale když radši zůstane doma, tak opravdu nevím ... moje žena si umí všechno zorganizovat, pracuje na poloviční úvazek, takže mi nedá příležitost jí pomoci ... přiznávám, že mi to vyhovuje.“

Tvrdí tedy, že povolání je pro ženu jen koníčkem, není plnohodnotnou a už vůbec ne samozřejmou aktivitou, jako je tomu u muže.

1 asi třicetiletá, krásná a energická žena se zhrzoí: „asi jsem špatně slyšela ... chtějí jste snad říci, zda by měla žena pomáhat muži, ne? Má odpověď je tříkrát NE. Koupila jsem manželovy myčku nádobí, pračku a sušičku a poslední model vysavače – to nestačí?“ Tato odpověď je ve skutečnosti nejproblematičtější. Karikuje jednak názory mužů a jejich odpovědi ženám, jednak dává překroucený obraz tzv. „feministky“, která prý chce svět naruby. Tím vlastně ironizuje snahu feministek o rovnoprávné postavení obou pohlaví.

Jaký podvědomý vzkaz se tu podsouvá studentům a studentkám? Především ten, že domácí práce jsou úkolem ženy, muž jí může pomoci, pokud chce. Domácí práce jsou zároveň čímiž ponižujícího a méněcenného. Zaměstnání může být pro ženu koníčkem, ale práce v domácnosti by pro ni koníčkem být měla. Chtít bořit tento zavedený systém je špatné a takové snahy mají na svědomí feministky. Zůstaneme-li ještě u třetí lekce, najdeme na straně 52 cvičení 1, *tvořte věty se slovesem POMÁHAT*: Uplatňují se zde celkem čtyři příklady větných konstrukcí, v nichž vystupuje: Jana, matka, Monika, sestra, Veronika, babička, a opět matka – a jen jediný muž, syn Patrik. Činnosti, s nimiž si protagonisté mají pomáhat jsou: vařit, uklidit pokoj, vysávat, uklízet, mýt nádobí, nakupovat. Nevědomý „přínos“ tohoto cvičení snad netřeba podtrhovat. Na konci třetí lekce (str. 54) najdeme také tento kreslený vtip: Otec sedí v křesle a čte noviny (odpočívá), matka drží v ruce hrnec (věnuje se domácí práci). Za oknem je vidět auto, které narazilo do garáže. Text: „To se vrací naše dcera.“ je dalším dokladem sexismu v jinak tak stručném a prostém vtipu.

Třetí lekce však rozhodně nebyla v učebnici *On y va* ojedinělým ostrůvkem „genderově nekorektního“ obsahu. Letmý pohled například na šestou lekci odhalil následující. V textu A na straně 90 je přetištěn lístek se vzkazem, který dostala Nathalie od maminky. Maminka se vrátí později než obvykle a píše Nathalie, že má jít nakoupit na večeri a na snídani. Cestou na nákup jí ještě požádá její bratr, aby mu koupila jeho oblíbený časopis. Nathalie ale na časopis zapomene a bratr se vzteká. Text B na straně 92 je přepsaný rozhovor o přípravě večere – rozhovor mezi dvěma dívkami, pochopitelně. Na stránce 96 v téže lekci (6) nalezneme obrázek tří mužů v kuchyni – jeden je nešikovnější než druhý – a pod ním sérii rad mužům, jak si mají počínat v kuchyni, aby se nezranili nebo něco neprovedli, a případně si i něco uvařili. Na další dvoustraně (s. 99) pak autorka explicitně uvádí: „Obecně lze říci, že stolování je jedním z hlavních zaměstnání ženy – a jednou z hlavních radostí muže.“

Učebnice *Italština* od A. Bahníkové a kol. je poněkud odlišná v tom, že autorky zde vědomě ironizují genderové stereotypy. Proto na s. 77-78 najdeme v článku o volném čase srovnání jeho náplně u ženy a muže, z něhož vyplývá, že žena vlastně žádný volný čas nemá. Tradiční model rodiny je ironizován opět v textu na straně 97, problém volného času, zájmů a zálib se vrací na straně 117 (žena opět nemá na žádnou zálibu čas). Stojí jistě za povšimnutí, že při popisu zájmů a zálib všech členů rodiny stojí na prvním místě otec, potom oba synové a nakonec zůstává matka. Ani tato učebnice se však nevyhýbá „bezděčné“ reprodukci genderových stereotypů. Na straně 108 (lekce 12) si povídají dva přátelé o svých dětech: obě děti jsou již zajištěné, říká jeden; ale zatímco Karel je lékař a pracuje v nemocnici, Marie je vdaná a čeká dítě. Muž je zajištěn profesně, žena tím, že se vdá a má rodinu. Ve čtrnácté lekci (s. 128) popisuje text B setkání dvou kamarádů, kteří si povídají o svých zálibách. Jde kolem sestry jednoho z nich, ale nezastaví se s nimi na kus řeči o svých zájmech: jde totiž nakupovat. Na straně 308 (lekce 27) najdeme text o tom, jak rodina čeká hosty. Zatímco matka a dcera připravují jídlo a stůl, přínos otce v kuchyni (připravuje svou „specialitu“ – rýžový salát) je takový, že ho matka nakonec musí vyhnat, jeho „specialitu“ udělat sama a ještě napravit způsobené škody. V další lekci (s. 316) je text A popisující situaci na pracovišti; vystupuje zde pan ředitel, pan inženýr a slečna sekretářka – která je tak neschopná, že ani neumí poslat včas dopis. Na téže straně je i kreslený vtip, zobrazující dva muže v pracovním oblečení,

mladou ženu (upravuje si vlasy) a stůl s hasicím přístrojem, psacím strojem, telefonem, mixérem a soupravou na make-up. V textu se píše: „Dříve než vás přijmeme jako sekretářku, dovolujeme si vás podrobit malé zkoušce; který z těchto pěti předmětů je psací stroj?“ Na jediné stránce, jejímž hlavním cílem je výklad určitého gramatického jevu, tak najdeme specifické *poselství* studentům a studentkám, které lze shrnout: pokud už žena vůbec pracuje, pak je i v podřadných profesích (sekretářka) naprosto neschopná a její hlavní přínos na pracovišti lze srovnat s přínosem pokojové květiny (zkrášluje prostředí). Z předcházejících příkladů vyplývá analogicky totéž o muži, pokud se přiblíží k práci v domácnosti, zejména pak ke kuchyni – tam však prý dochází v důsledku mužské přítomnosti i k materiálním škodám.

Závěrem je třeba zdůraznit, že obě učebnice jsem vybral víceméně náhodně, takže se rozhodně nejedná o zvláštní či výjimečné případy učebních materiálů s genderově nevyrovnaným obsahem. Z vlastní učitelské praxe mohu říci, že zobrazované stereotypy dokonce nezřídka vyvolávají různorodé spontánní reakce a komentáře, zejména u posluchaček jazykových kurzů ve středním věku.

Tento letný pohled na dvě české učebnice není a nechce být vyváženou analýzou, ale spíše výzvou k jejímu zpracování; teprve na takových základech bude možné podniknout kroky k nápravě.

Jan Radimský
student francouzštiny a italštiny na FF UK

Poznámky:

1 Jana Valdová, Mužské zaměření výchovy a výuky z pohledu lingvistiky, in: *Společnost žen a mužů z aspektu gender*, ed. Eva Věšínová – Kalivodová a Hana Maříková, Praha, Open Society Fund, 1999, s. 153-157
2 Ibid., s. 153

RECENZE KNIHY BENOÎTE GROULTOVÉ: BUDIŽ ŽENA! PRAHA 1996: KNIŽNÍ KLUB, 158 s.

Francouzská spisovatelka Benoîte Groultová, autorka mnoha románů zabývajících se ženskými osudy, se v roce 1975 rozhodla napsat feministickou knihu, která by románem nebyla. Tak vznikla kniha „Budiž žena!“, dílo plné feministických úvah a esejí o všech možných aspektech ženské zkušenosti. Dílo psané nenásilným stylem, které se nepouští do abstraktního teoretizování a ve kterém autorka využívá své vlastní zkušenosti, znalost literatury a historických reálií vztahujících se k daným problémům a také hodnocení společenské a politické situace ve Francii sedmdesátých let.

Poukazuje zde na nutnost skutečného osvobození žen a na to, že ženy konečně musí dostat slovo, aby mohly hovořit o sobě a o svém vidění věcí a přestaly být utlačovanou a vykořisťovanou menšinou v mužském světě. Vystupuje proti tvrzení, podle kterého feministický boj již ztratil svůj smysl, jelikož již bylo dosaženo dostatečné rovnosti – ukazuje, že stejného argumentu proti ženskému hnutí bylo použito již v roce 1900. Objevuje, že naprosto stejná tvrzení, jen v různém časovém rozmezí, sloužily ke zdůvodnění toho, proč ženy nemohou být sekretářkami, sportovkyněmi, intelektuálkami či lékařkami: totiž že by ztratily svou ženskost, krásu a ctnost.

Groultová brojí za právo „nebýt skutečnou ženou“, odmítnout mužské definice ženskosti a role „přirozeně“ příslušící ženám – líbit se, milovat a sloužit. Ukazuje, že dějiny literatury, filozofie, politiky i vědy jsou dějinami mužů, snažících se spojenými silami udržet ženy v podřízeném postavení, na jejich „pravém“ místě, ať už se jedná o Balzaca, Nietzscheho či Freuda (vyslovuje názor, že „Freudovou vinou ztratilo ženské hnutí sto let“). Dnes už se sice ženám nevyhrožuje ztrátou ženskosti a přitažlivosti, ale objevuje se nová argumentace, jež je má udržet na místě, které jim muži vyhradili: jelikož ženy opustily „pravé ženské hodnoty“ spočívající v péči o rodinný krb, jsou zodpovědné za civilizační krizi, rozpad rodiny a delikvenci mladistvých. Groultová poukazuje na to, jak jsou ženy stále spoutávány ušlechtilou aureolou ženského poslání být matkou a manželkou, která jim znemožňuje se prosadit. Velkou vinu na tom v současnosti nese „ženský“ tisk, který podle Groultové převzal

štetu od moralistů ve snaze udržet ženy při tradičních ženských ctnostech: kráse, lásce oddanosti a péči, a který přináší a prosazuje staré vzory „pravé“ ženy.

Groultová v této knize také otevřeně pojednává o ženské sexualitě a ženském těle: upozorňuje na to, že je třeba se zbavit předsudků a falešného studu a otevřeně hovořit o ženských pohlavních orgánech, jelikož jinak nikdy nebude moci být vyřešen problém ženské obřízky, která je stále v mnoha zemích běžná. O obřízce se podle Groultové nehovoří, protože tato praktika v podstatě odpovídá snaze všech, tedy i západních mužů zabránit ženě cítit rozkoš. Stejnou funkci na západě sehrálo Freudovo učení, které odmítlo existenci ženské sexuality, přisoudilo libidu ryze mužský charakter a za jediný ženský sexuální projev pokládalo pasivní podřízení se mužské touze. Ve skutečnosti jde ale ve všech těchto případech jen o odmítnutí dát ženám svobodu a opustit své nadřazené postavení. S tím souvisí také tvrdošíjně prosazování zákazu interrupce a hormonální antikoncepce – ty totiž ruší „nahodilost“ v ženském údělu, dovolují ženě volit a stát se tak subjektem svého života.

Groultová poukazuje na to, že ženské pohlavní orgány a funkce byly neustále uráženy a diskreditovány, a tak byly všechny záležitosti ženské tělesnosti provázeny ponižením, hanbou a frustrací anebo z nich byly udělány nemoci. Dokládá to kromě jiného na příkladu porodnictví, které se ve středověku stalo opovrhovaným řemeslem a v medicíně dlouho nemělo místa, gynekologie byla po svém vzniku jedním z nejméně prestižních lékařských oborů a skutečně se začala vyvíjet až od 50. let 20. století. Upozorňuje také na to, že pojetí mužské sexuality jako virility a ovládání ničí vztahy mezi mužem a ženou, které by měly ve skutečnosti být založeny na sdílení, porozumění a vzájemném obdarování.

Myosogynie (dnes nazývaná sexismus) není podle Groultové nic jiného než jedna z forem rasismu – používá stejné argumenty, a také ji lze stejnými protiargumenty vyvrátit. Autorka zdůrazňuje, že není dál možné zbavovat lidstvo poloviny jeho potenciálu; ale změnu může přinést jen solidarita všech žen, které musí nejprve poznat, že si jsou ve skutečnosti bližší, než by se na první pohled mohlo zdát. Pak by mohly společně proti mužské kultuře vytvořit novou „ženštější“ kulturu, založenou na ženských hodnotách (pomoc potřebným, péče o druhé lidi, pěstování lidských vztahů, úzký vztah k přírodě...)

Kniha B. Groultové nabízí trochu jiný pohled na feminismus, než nacházíme v americké literatuře – spíše ironický, i když vůbec ne kompromisní. Stále se drží reality a nevytváří složité teoretické konstrukce. Kniha „Budiž žena!“ proto nabízí komplexní, i když možná trochu chaotický přístup k otázce a problémům ženské emancipace, a většina témat, kterými se zabývá, neztratilo za oněch 25 let nic na své palčivosti.

Radka Radimská
autorka je studentkou 5. ročníku sociologie FF UK

ANOTACE KNIHY GERMAINE GREER: EUNUŠKA, PRAHA 2001: ONE WOMAN PRESS, 432 s.

Vydavatelství One Woman Press v tomto roce připravilo českým čtenářkám a čtenářům skutečnou specialitu: Eunušku od Germaine Greer, knihu, která bez diskusí patří ke klasice feministické literatury a která, podle jejích vlastních slov, změnila život, ambice a chápání sexuality velkého množství žen. Poprvé vyšla v roce 1970 v rámci druhé vlny feminismu a stala se jedním ze zdrojů inspirace ženského hnutí. Greer ji napsala ve věku 31 let a okamžitě se stala slavnou. Vášnivým a nekompromisním stylem, provázeným obrovským množstvím literárních citací a humornými poznámkami, polemizuje s freudovským pojetím ženy jako vykastrovaného muže a bojuje proti tradičnímu pojetí ženskosti a ženství. V pěti oddílech knihy, nazvaných „Tělo“, „Duše“, „Láska“, „Nenávist“ a „Revoluce“ rozebírá situace, problémy a stereotypy, na které narážela žena konce šedesátých let a které přes řadu pozitivních změn pronásledují ženy často i v současnosti.

V části věnované tělu nalezneme mimo jiné revoluční úvahy o ženské sexualitě a tělesnosti. Ukazuje například, že i takové tělesné charakteristiky jako struktura kostry, které byly pokládány za určující rozdílnosti mezi mužem a ženou, jsou formovány až sekundárně, společensky – totiž měnicím se ideálem ženské krásy. Upozorňuje na to, jak je ženská sexualita omezována a zastírána tím, že libidu byl přisouzen jen mužský charakter, na to, jak je vlivem různých mýtů žena degradována na pasivní objekt mužovy touhy, a zdůrazňuje, že ani sexuální osvobození šedesátých let nepřineslo skutečnou svobodu, ale jen neupřimnost a kýč. Rozhořčuje se nad tím, že ženské pohlavní orgány byly donedávna zdrojem strachu a terčem mnoha pověr a ani lékaři jim nebyla nikdy věnována dostatečná pozornost.

V oddílu „Duše“ hovoří o stereotypní představě ženy, kterou nazývá „eunuška“ a která prezentuje ženu jako bezpohlavní, vykastovanou, asexuální bytost. Tento stereotyp je ženám vnucován médií, reklamou, módou (odpovídá mu ženské oblečení, šperky i make-up), ale i výchovou a psychologickými teoriemi. Podle něj má žena být panenka, hračka pro muže, bez libida a jakýchkoli příznaků ženské sexuality. „Je to žena jako Sexuální Objekt, po níž touží všichni muži a všechny ženy.“ (s.71.) Žena, která se jí touží přizpůsobit, musí popřít svou sexualitu a nahradit ji „femininitou“. Greer dokazuje, že ke kastraci ženy dochází již od jejího narození: děti, a zejména dívky, jsou od počátku omezovány a disciplinovány, aby jejich tvořivost a energie neohrožovala svět dospělých; děvčátka se učí být roztomilá a flirtovat s muži a v dospívání musí dosáhnout ženské pasivity a asexuálnosti. Psychologie, založená na Freudově teorii, podporuje tento proces a prosazuje masochistickou roli ženy jako tu jedinou správnou.

Ve třetí části nazvané „Láska“ napadá Greer konvenční názory na posvátné moderní hodnoty jako je láska, manželství a romantika. Zdůrazňuje, že současné chápání mužské a ženské sexuality redukuje milování na sadomasochistický model, jehož výsledkem je pokřivení lásky. Upozorňuje na její nejčastější deformace: altruismus, egoismus a posedlost. Ukazuje falešnost „měšťáckého mýtu lásky a manželství“, tedy všeobecně akceptovaných představ naší společnosti o tom, jak má láska vypadat. Návazně kritizuje formu vztahu, která je v současnosti považována za normální: nukleární rodinu, a navrhuje její alternativy.

Následuje oddíl „Nenávist“, protože, jak říká Greer, láska je dnes natolik zdeformovaná, že se v ní objevuje i dávka nenávisti. V krajních případech ve formě odporu, sadismu, úzkostí a pocitů viny, nejčastěji na sebe, ale bere podobu výsměchu, příležitostných urážek a nejnepřijemnějších vtípů. Greer zde dokazuje, že i když se žena bude snažit všemi způsoby vyhovět modelu ženskosti, vytvořenému psychology a konzumní společností, může se dále cítit nenaplněná a nešťastná. V posledním oddíle pojmenovaném „Revoluce“ volá po změně – po zrušení falešných rolí sexu, který může mít osvobozující úlohu, stane-li se skutečnou „formou komunikace mezi silnými, něžnými, jemnými lidmi“ (25). Ženy nemají usilovat o vyrovnání se mužům, jelikož ani ti nejsou svobodní, ale mají se pokusit osvobodit, a tím přinesou svobodu i svým utlačovatelům. Měly by odmítnout tradiční formy vztahů mezi muži a ženami (manželství) a vzdát se jakýchkoli jednostranných závislostí. „Revoluce“ nastiňuje možné alternativy svobodného soužití obou pohlaví.

Sama autorka označuje Eunušku jako neakademické dílo. O tom svědčí živelné střídání subjektivních a angažovaných pasáží, ve kterých se příliš nezatažuje faktickými daty, literárních citací čerpaných z těch nejruznějších odborných i neodborných zdrojů a hlubších analýz sexuálního odcizení a vztahů mezi muži a ženami. Tato kniha však jako jedna z prvních ve své době otevřeně upozorňuje na mnohé skryté formy vykořisťování žen, otvírá citlivé téma ženské sexuality a vystupuje proti tradičním ideálům a hodnotám, které implicitně obsahují předpoklad ženské podřízenosti. Svým osobitým a často i šokujícím přístupem vyvolala kniha G. Greer mnohé vášnivé debaty a kritiky, ale čestné místo mezi feministickými klasikami jí náleží právem. Přestože kniha vznikla již před třiceti lety, velká část jejích myšlenek a argumentů čtenáře překvapí svou naprostou aktuálností, což dokazuje nutnost pokračování boje za další změny.

Radka Radimská

autorka je studentkou 5. ročníku sociologie FF UK

ANOTACE KNIHY LIBORY OATES-INDRUCHOVÉ (ED.): DÍVČÍ VÁLKA S IDEOLOGÍÍ. KLASICKÉ TEXTY ANGLOAMERICKÉHO FEMINISTICKÉHO MYŠLENÍ, PRAHA 1998: SLON, 304 s.

Kniha studijních textů významných feministických autorek a autora vznikla z potřeby nabídnout českým čtenářům studie, které by pomohly vytvořit představu o feminismu a jeho vztahu k různým vědním oborům. Editorka sborníku vybrala práce, které se významně zapsaly do historie feministického myšlení. Feminismus se v angloamerickém světě dělí do dvou vln. Podle tohoto klíče jsou členěny i příspěvky ve sborníku.

První vlna feminismu se táhne zhruba od 17. do poloviny 20. století. Ve sborníku je toto období reprezentováno nejznámějšími představitelkami feminismu: **Mary Wollstonecraft**, z jejíhož nejslavnějšího díla *Obhajoba ženských práv* nám editorka nabídla krátkou ukázkou, a **Virginii Woolf**, jejíž kniha *Vlastní pokoj*, ze které je vybrána ukáзка, u nás vyšla celá v českém překladu. Některé pasáže z díla **Johna Stuarta Milla** *Poddanství žen*, který stál spolu s dalšími autorkami na počátku feministického uvažování, mají za úkol ilustrovat Millův jasný styl a logickou argumentaci při analýze nerovného postavení žen v Anglii.

Druhá vlna feminismu začíná koncem 60. let, kdy už dochází k mohutnému zakládání ženských skupin a organizací a později také k pronikání feministických myšlenek do vědeckého světa. Od té doby se feminismus rozrůžňuje do mnoha směrů, z nichž některé jsou představeny i v tomto sborníku.

Zřejmě nejznámějším průkopnickým dílem druhé vlny feminismu je *Ženská mystika* **Betty Friedan**, ze které je ve sborníku krátká ukáзка. Tato ukáзка nám pomůže pochopit, proč angloamerické ženy kladou tak velký důraz na práci ženy ve veřejné sféře. „Ten problém ležel zasutý a nevyřešený v myslích amerických žen po mnoho let. Bylo to podivné chvění, pocit neuspokojení, touha, kterými trpěly ženy ve Spojených státech uprostřed dvacátého století. Každá žena na předměstí s tím zápasila sama.“... „Dozvěděly se, že vpravdě ženské ženy nechtějí vyniknout v nějaké práci, nechtějí vyšší vzdělání, politická práva – nezávislost a příležitosti, za něž bojovaly staromódní feministky.“... „Tisíc expertů tleskalo jejich ženskosti, jejich přizpůsobení, jejich nové vyspělosti.“

Velmi vlivnou a ve své době velmi citovanou je práce *Sexuální politika* **Kate Millet**, ze které je ve sborníku další ukáзка. Sama autorka práce píše: „Následující studie, kterou mohu také nazvat „poznámky k teorii patriarchátu“, se pokusí dokázat, že pohlaví je statusová kategorie s politickými důsledky.“ Millet analyzuje osm rovin, v nichž patriarchát uskutečňuje sexuální politiku: rovinu ideologickou, biologickou, sociologickou, třídní, ekonomickou a vzdělávací, antropologickou, psychologickou a rovinu fyzické síly.

Stat **Sherry B. Ortner** *Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?* Je průkopnickou prací v oblasti feministické antropologie. Ortner v ní zavádí paralelu mezi ženou a přírodou na jedné straně a mužem a kulturou, která přírodu ovládá, na straně druhé se všemi důsledky, které to pro společnost má. Dá se říci, že tato práce je snahou ukázat, jak jednoduše se ženská podřízenost zapsala do povědomí společnosti jako něco naprosto samozřejmého a univerzálního. „Ve skutečnosti není žena o nic bližší (nebo vzdálenější) přírodě než muž – oba mají vědomí, oba jsou smrtelní. Avšak zajisté existují důvody, proč je takto nazírána, ...“

Text **Laury Mulvey** *Vizuální slast a narativní film* je všeobecně považován za první stat feministické teorie filmu. Mulvey zavádí myšlenku, že film není neutrální, ale naopak využívá genderových rozdílů. „Psychoanalytická teorie je zde tedy přijata jako politická zbraň schopná ukázat, jak nevědomí patriarchální společnosti strukturovalo filmovou formu.“

Ukáзка z knihy **Susan Brownmiller** *Proti naší vůli: muži, ženy a znásilnění* si klade za cíl předložit argumenty proti běžně se vyskytujícím postojům, které znásilnění berou jako přirozený jev

vyplývající z mužského sklonu k agresivitě, z mužské sexuální potřeby apod. I když kniha vyšla již v roce 1935 je vysoce aktuální právě i pro naši současnou společnost.

Text *Měly ženy nějakou renesanci*, který je ukázkou z posmrtně vydané knihy **Joan Kelly-Gadol** *Ženy, historie a teorie*. Kelly zpochybňuje tradiční periodizaci dějin. „Symbolický vztah pohlaví tak odráží nové společenské vztahy státu, podobně jako dvorská láska ukazovala feudální vztahy vzájemné osobní závislosti.“

Studie **Judith Williamson** *Jak dešifrovat reklamu: Ideologie a význam v reklamě* je strukturalistickou studií fungování reklamy. Do antologie textů byly zařazeny ukázky z částí, kde autorka uplatňuje genderové hledisko.

Stat *Pokus o feministickou poetiku* americké kritičky **Elaine Showalter** je jedním z prvních pokusů o zformulování jasně feministické teorie literatury. Showalter zde nejdříve vysvětluje periodizaci literatury psané ženami a pak klasifikuje feministickou kritiku na dva typy: feministické čtení a gynokritiku.

Knihy **Dale Spender** *Jazyk z dílny mužů*, ze které je ve sborníku ukázka, představuje první feministickou teorii jazyka. Autorka si zde bere za příklad sociologii a ukazuje, jak je celý tento vědní obor svou strukturou i termíny určen.

Evelyn Fox Keller podává ve své stati *Feminismus a přírodní vědy* přehled feministické kritiky vědy, která je podle ní z hlediska historického i z hlediska používaných technik konstruována jako maskulinní.

Poslední ukázkou klasických textů angloamerického feministického myšlení je úvodní článek ke sborníku *Ženská sexualita: Jacques Lacan a Freudova škola* **Juliet Mitchellové**. Podle Libory Oates-Indruchové je Mitchell první autorkou, která „objevila“ psychoanalýzu pro feministickou teorii. Autorka sleduje diskusi o kastročním komplexu a vysvětluje tak rozpory ve Freudově díle, které později podle Lacana vedly k chybným závěrům řady Freudových následovníků a dále k odmítnutí Freuda jako nepřátelského vůči ženám.

Alena Křížková

ANOTACE SBORNÍKU SPOLEČNOST MUŽŮ A ŽEN Z ASPEKTU GENDER, PRAHA 1999: OPEN SOCIETY FUND PRAHA, 172 s.

V roce 1997 pořádala nadace Open Society Fund Praha pro učitele středních škol vzdělávací seminář nazvaný „Společnost, ženy a muži z aspektu gender“. Na základě tohoto semináře vznikl sborník, jenž je prvním souborem původních českých analýz různých oblastí a problémů z hlediska gender. Autory a autorkami celkem čtrnácti příspěvků jsou vysokoškolské přednášející, zabývající se různými tématy ve sféře sociálních a humanitních věd.

První čtyři příspěvky poskytují určitý úvod do problematiky genderu a feminismu: **J. Šiklová** vymezuje základní užívané pojmy a uvádí čtenáře do oblasti gender studies a feminismu vůbec. **E. Věšínová-Kalivodová** srovnává situaci a vývoj postavení žen a ženské emancipace v USA a v České republice, přičemž ukazuje, jak se odlišné podmínky projevují v politickém uplatnění a angažovanosti žen, v ženském vědomí a motivaci a v partnerských vztazích. **H. Havelková** se zabývá analýzou vztahu českých žen k politice, pojednává o dějinách žen v politice a o otázce možného přínosu ženské politické aktivity a upozorňuje na nutnost větší veřejné podpory účasti žen v politice. **S. Hendrychová** přináší přehled dějin feminismu a ženského hnutí na českém území od počátku 18. století až po zvrát v poválečných letech.

Další články již používají aspekt gender k analýze konkrétních společenských problémů a dokazují oprávněnost a přínos takového přístupu: **M. Čermáková** analyzuje postavení žen na pracovním trhu a ukazuje různé zdroje i důsledky nerovnosti mezi oběma pohlavími. **H. Maříková** se zabývá otázkou rolí muže a ženy v rodině a na základě výzkumů

z devadesátých let zkoumá možné proměny těchto rolí. Poukazuje na to, že v budoucnu lze očekávat určité změny vzhledem k tomu, že mladí (a vzdělaní) lidé přijímají moderní model rodiny, kde se oba partneři podílejí na péči o domácnost a oba se realizují v zaměstnání. **Š. Gjuríčová** se věnuje různým pojetím charakteru a tvoření genderu, maskulinity a femininity. **P. Řičan** pojednává o agresii mezi muži a ženami a rozebírá různé druhy násilí mužů na ženách a naopak; poukazuje na to, že každý vztah mezi mužem a ženou, i když v něm nedochází k projevům násilí, je určen faktem fyzické převahy muže nad ženou. K diskusi o násilí přispívá také **J. Opočenská**, která definuje různé druhy násilí a charakterizuje zkušenost žen s mužským násilím. **M. Balabán** nás svou analýzou úlohy muže a ženy v Bibli uvádí do religiozního feministického diskurzu. **L. Oates-Indruchová** zkoumá prezentaci genderu v českých médiích, **J. Valdřová** přináší stručný úvod do genderové lingvistiky a **P. Frýdlová** se zabývá otázkou ženského filmu – ptá se, jak ženy zasáhly do vývoje filmu a jak se jim daří prosazovat se v prestižním postavení režisérky.

Tento sborník nabízí nepřehledné množství podnětů a informací. Zastavme se tedy alespoň u několika příspěvků podrobněji. Článek **Šárky Gjuríčové** nazvaný „Konstrukce gender: maskulinita a femininita z odlišných perspektiv“ nabízí přehled různých pojetí toho, co je to muž a žena, maskulinita a femininita. Nejprve charakterizuje tradiční medicínský přístup, který uvažuje jen biologické rozdíly mezi pohlavími, sociobiologii, která vychází z genetiky, a psychologické teorie, které jsou většinou založeny na neměnném, daném chápání maskulinity a femininity. Všechny tyto přístupy chápou odlišnosti mezi muži a ženami jako „přirozené“ a ignorují jejich kulturní, sociální a historické okolnosti. Tuto „přirozenost“ zpochybňují kritické feministické teorie, které nesouhlasí s používáním mužského vývoje jako normy pro vývoj dětí obou pohlaví a přinášejí nové pohledy na vývoj osobnosti a gender. Gjuríčová ale zdůrazňuje zejména přínos pojetí sociálního konstruktivismu, podle kterého je gender vytvářen sociálně, a to tak, že původně libovolné představy a přesvědčení o maskulinitě a femininitě se postupně ustavují jako objektivní normy a vědění.

Libora Oates-Indruchová se ve svém příspěvku „Gender v médiích: Nástin širší problematiky“ věnuje zejména otázce, jak média prezentují maskulinitu a femininitu a jak se podílejí na jejich utváření. Říká, že na západě tvoří studium vztahu gender a médií nedílnou součást odborné diskuse o genderu, zabývající se například otázkou rozložení moci v médiích, úlohou alternativních médií či vlivu na příjemce sdělení. Poukazuje na dramatické změny, které prodělalo zobrazení genderových vztahů v České republice po roce 1989, kdy začalo docházet k importu západních vzorů ženy nezdělané a pečující o domácnost. Poukazuje na to, že zatímco tématem „mužského“ tisku je vždy uspokojení nějaké potřeby či zájmu muže, „ženský“ tisk se zaměřuje na poskytování rad, jak vylepšit sama sebe pro mužovo potěšení a jak nejlépe pečovat o domácnost a o muže. I když některé současné ženské časopisy odhalují, že ženy jsou stejně ambiciózní jako muži, vymezují pro jejich ambice jen omezenou oblast odpovídající tradičním ženským rolím. Při textové analýze reklam Oates-Indruchová zaznamenává, že jsou zpravidla určeny dvěma odlišným skupinám – mužům a ženám. V reklamách určených pro ženy jsou ženy prezentovány jako aktivní (i když jen v omezené sféře), zatímco v reklamách určených pro muže vystupují jen jako pasivní objekty.

Článek **Jany Valdřové** „Mužské zaměření výchovy a výuky z pohledu lingvistiky“ poskytuje uvedení do genderové lingvistiky, která zkoumá genderové aspekty vyjadřování a mluvního stylu. Tato disciplína pomáhá mimo jiné odhalovat mocenské pozadí v promluvách a její přístup je využitelný v pedagogice, jelikož ukazuje na nerovnosti v přístupu vyučujících k chlapcům a dívkám. Valdřová upozorňuje zejména na to, že české učebnice předkládají velmi zjednodušený obraz ženy a upevňují stereotypy muže–živitele a ženy–pečovatelky; že způsob vedení výuky je diskriminující, neboť vyučující věnují nevědomě více pozornosti chlapcům než dívkám; a že školství vytrvale používá maskulinní styl jazyka.

Sborník „Společnost mužů a žen z aspektu gender“ je podnětným pozváním do „genderové diskuse“, která se u nás teprve nyní začíná rozvíjet. Přináší pohledy z mnoha různých oblastí a disciplín, a ukazuje tak na nutnost propojení více oborů při analýze takového všeprostopujícího tématu, jakým gender je.

Radka Radimská
autorka je studentkou 5. ročníku sociologie FF UK

ANOTACE SBORNÍKU NOVÉ ČTENÍ SVĚTA. FEMINISMUS 90. LET ČESKÝMA OČIMA. SESTAVILI: CHŘIBKOVÁ, M., CHUCHMA, J., KLIMENTOVÁ, E., PRAHA 1999: ONE WOMAN PRESS, 288 s.

Tento sborník je úvodním titulem edice Nové čtení světa, jejímž úkolem je zachytit současný stav některých konkrétních problémů české společnosti, které úzce souvisejí s feminismem a gender studies. Feminismus devadesátých let českýma očima podle editorů mapuje stav feminizmu „tady a teď“. Editoři oslovili třicet českých osobností, z nichž někteří se feminismem přímo zabývají – např. Jonsson, Jedličková, Havelková, Šiklová, Valdřová, Vodrážka, Wagnerová apod. – jiní byli záměrně zvoleni z jiného oboru, aby tak vnesli i jiný pohled na tuto problematiku – např. Bělohorský, Kantůrková, Vangeli, Machovec apod., a položili jim několik otázek, které měly být tzv. volnou inspirací jejich úvahy.

Co si myslíte o současném postavení žen v České republice? V jakém stadiu a stavu se podle Vás nachází feminismus v naší zemi? Cítíte se být feministkou/tou? Jestliže ano, co to pro Vás znamená profesně a osobně? Jak byste definoval/a „Váš“ feminismus? Pokud nejste feministka/ta, tak proč? Čím Vás feminismus oslovuje, anebo naopak odrazuje či vyložené irituje? S jakými reakcemi jste se setkal/a ve svém okolí, když jste na toto téma začal/a hovořit? Jaká je podle Vás budoucnost feminizmu vůbec a jaká v naší zemi?

Oslovení autoři se s tématem vyrovnali různě. Někteří podali krátkou úvahu nebo esej, jiní vyprávěli příběh ze svého života nebo připravili dokonce malou studii tohoto tématu. Příspěvek Hany Havelkové je studií, shrnující její zkušenosti a poznatky z oblasti genderu a feminizmu, kterou se u nás velkou část 90. let zabývala. V rámci reflexe stavu feminizmu a nastavení genderových vztahů v současné České republice popisuje i dosud málo známý koncept *affidamento*. Tento pojem pochází z italského feminizmu a „používá se pro jakési ženské patronství, meziženské kulturní posilování a hýčkání zvláštní ženské zkušenosti jako svébytné hodnoty.“ (56.)

Opačný pól názoru ve sborníku reprezentuje Pavel Kosatík, který čtenářky a čtenáře ve svém krátkém příspěvku přesvědčuje o zbytečnosti feminizmu. Feminismus podle něho nemá šanci změnit nic na tradičně rozdělených rolích muže a ženy, které Kosatík označuje dokonce za osudově dané. Feministky jsou podle něho buď nedospělé, nebo např. „nespokojené se svým konkrétním partnerem“, neboť „obecně je znakem dospělosti schopnost nést odpovědnost za vlastní osud.“ (29.)

Nejznámější současný český feminista Mirek Vodrážka jako by svým příspěvkem reagoval na muže názorů podobných Pavlu Kosatíkovi. Vodrážka se snaží vysvětlit absenci feministického diskurzu v polistopadové České republice i strach českých mužů z konfrontace s feminismem. Tolik malá ukáзка ze sbírky třiceti názorů na téma feminismus 90. let. Všechny jsou svým způsobem zajímavé, poučné a stojí za přečtení.

Alena Křížková

ANOTACE KNIHY HANY MAŘIKOVÉ (ED.): PROMĚNY SOUČASNÉ ČESKÉ RODINY RODINA – GENDER – STRATIFIKACE, PRAHA 2000: SLON, 172 s.

Tato kniha shromažďuje šest příspěvků pojednávajících o velmi zajímavém a stále aktuálním tématu – rodině – a pohlíží na něj specifickým pohledem. Přistupuje k rodině z hlediska gender a sociální stratifikace. Příspěvky pocházejí od tří českých renomovaných socioložek a jednoho sociologa, kteří otázce rodiny a sociální stratifikace tím či oním způsobem zasvětili část své práce: Marie Čermáková, Hana Maříková, Jadwiga Šanderová a Milan Tuček. Publikace se omezuje na analýzu rodiny

úplně, protože právě ta je hlavní jednotkou systému sociální stratifikace a v ní probíhá proces sociální reprodukce. Využívá výsledků z mnoha výzkumů rodiny a sociální stratifikace provedených zejména v 90. letech.

Již v úvodu editorka upozorňuje, že na rozdíl od předpokladů starších pojetí sociální stratifikace je rodina místem, kde přetrvává a reprodukuje se nerovnost – nerovnost z hlediska genderu. V prvním příspěvku nazvaném „Místo rodiny v teorii a výzkumu sociální stratifikace“ uvádí **Jedwiga Šanderová** čtenáře do teorii a přístupů k výzkumům sociální stratifikace a ukazuje, jaké místo v nich zaujímá rodina. Konstatuje, že až do počátku 70. let se na západě běžně při výzkumu sociální stratifikace zkoumal jen muž jako hlava rodiny. Dnes ovšem vyvstává otázka, zda vůbec lze takto tradičně pojatou rodinu považovat za základní jednotku stratifikace. Šanderová poukazuje na existenci dvou základních pojetí sociální stratifikace: třídní model, který populaci rozděluje na třídy, jejichž hranice jsou přirozené a jež jsou výrazem sociálního konfliktu, a hierarchický model, který předpokládá nekonfliktní vrstvy, mezi nimiž existují jen hranice arbitrárně určené, a který za jednotku výzkumu pokládá individuální. Šanderová také hovoří o možných východiscích, jak operacionalizovat třídní postavení rodiny, a shrnuje přístupy stratifikačních výzkumů v České republice.

Druhá kapitola „Vybrané charakteristiky současné české rodiny a jejich vývoj v posledním desetiletí“, jejímž autorem je **Milan Tuček**, má za cíl osvětlit, jak vypadají a jak žijí české rodiny na konci 90. let. Formou komentovaných tabulek podává podrobné informace o rodinném stavu, demografickém a sociálním složení domácností a vzdělanostní struktuře manželských párů. Ukazuje také, jaká je životní úroveň a vybavenost českých domácností.

V další části **Milan Tuček** navazuje na předchozí kapitolu a zabývá se otázkou závislosti životní úrovně českých rodin (příjmy, vybavenost, majetek i vlastní hodnocení materiální situace) na sociálním a profesním postavení jejich členů. Ve svých analýzách dospívá ke zjištění, že všechny české rodiny lze rozdělit z hlediska životní úrovně na tři výrazně od sebe oddělená hierarchická uskupení postrádající mezi sebou plynulé přechody. Tuček mimo jiné zjišťuje, že ve standardním vybavení jsou v českých domácnostech jen minimální rozdíly, zatímco největší rozdíly se objevují u vybavenosti počítači a luxusním zařízení, že nedostatek financí nezávisí jen na objektivních příjmech domácnosti, ale i na spotřebních vzorcích každé třídy, a že ve výsledcích výzkumů se ukazuje prohlubování sociálních nerovností. Co se týče živatele rodiny, dospívá k závěru, že většina domácností má role uspořádané tradičním způsobem, ovšem sociální pozice ženy má často také určující význam pro celkové postavení rodiny.

Ve čtvrté kapitole se **Milan Tuček** zabývá souvislostí sociální stratifikace a hodnotových orientací mužů a žen. Přestože sociální status mužů je vyšší než status žen, není tento rozdíl zdrojem konfliktů, jelikož sebezařazení obou pohlaví na společenském žebříčku je překvapivě shodné, ženy vnímají svůj status vyšší, než ve skutečnosti je. Tuček si zde klade otázku, jaké místo zaujímá práce v souboru hodnot a zda je jí přisuzován odlišný význam muži a ženami. Mimo jiné zjišťuje, že obě pohlaví kladou na první místo klidný rodinný život a na druhé místo pracovní hodnoty, ovšem ženy se orientují na rodinné hodnoty o něco více než muži; ale s tím, jak roste úroveň jejich vzdělání, roste také význam přikládaný pracovní oblasti.

V páté kapitole pojmenované „Zaměstnanost, pracovní kompetence a perspektivy české pracující ženy“ **Marie Čermáková** upozorňuje, že pokud chceme zkoumat stratifikaci společnosti, musíme se zabývat i strukturou a podmínkami pracujících žen. Konstatuje, že vzhledem k odlišnému historickému vývoji nepředstavovala pracující žena v České republice nic výjimečného, ale upozorňuje na to, že ženy vždy jen saturovaly určité deficity (zdrojů pracovních sil nebo rodinných rozpočtů), jejich práce ale nebyla uznávána a podporována pro ni samotnou. Zdůrazňuje, že jen minimum českých žen je skutečně orientováno na kariéru, protože se setkávají na pracovním trhu i v rodině s obrovskými překážkami, jejichž povahu následně analyzuje. Čermáková svůj příspěvek uzavírá prohlášením, že „současná rodina je někde na půli cesty k nové organizaci genderových rolí“, přesto stále platí nerovné pracovní podmínky a praktiky diskriminující ženy.

Velmi zajímavé poznatky přináší poslední kapitola nazvaná

„Dvoukariérová manželství“. **Hana Maříková** zde uvádí výsledky analýz zaměřených na tento relativně nový fenomén, který pravděpodobně pozmění v budoucnu tvář současné rodiny. Jde o manželství, ve kterých oba partneři usilují o profesionální úspěch a vzestupnou pracovní mobilitu. Maříková zjišťuje, že i v těchto rodinách přetrvávají mnohé genderové nerovnosti: muži se více orientují na práci než ženy, ženy svou kariéru začínají později, teprve když jsou děti schopné se o sebe částečně postarat, a na ženách stále spočívá větší díl péče o rodinu a práce v domácnosti, které ovšem nevěnují tolik času jako jiné ženy. Oblast domácích prací je v těchto rodinách častým zdrojem konfliktu, jelikož ženy vyžadují po mužích větší pomoc, než jsou oni schopni nebo ochotni poskytnout. Přesto je participace mužů na domácí práci v těchto rodinách vyšší než v ostatních rodinách a muži z těchto rodin jsou spíše schopni modifikace rodinných rolí. Přes přetrvávající nerovnosti lze v tomto typu rodin proto podle Maříkové spatřovat postupné prosazování tendence k modernímu uspořádání vztahů mezi mužem a ženou.

Publikace „Proměny české rodiny“ fundované a z více odborných hledisek nahlíží na změny, kterými rodina, ať už z hlediska stratifikačního, nebo genderového, v současnosti prochází. Zaměřuje se zejména na sociální diferenciaci domácností, rozdíly v sociálním postavení pracujících mužů a žen, na vývoj rodinných rolí a nerovnosti mezi muži a ženami v rodině. Všechny zde předložené závěry jsou založeny na množství kvantitativních i kvalitativních sociologických šetření a nabízejí hluboký vhled do problematiky současné rodiny.

Radka Radimská

autorka je studentkou 5. ročníku sociologie FF UK

RECENZE KNIHY ANN OAKLEYOVÉ: POHLAVÍ, GENDER A SPOLEČNOST, PRAHA 2000: PORTÁL, 176 s.

Bude tomu letos dvacet osm let, co Ann Oakley vydala knižně svou studii „Pohlaví, gender a společnost“. Od té doby vyšla ještě mnohokrát, naposledy v roce 1998. Stala se pilířem a zdrojem poznání nejen pro studenty sociálních a humanitních oborů, ale významně se zapsala do historie konstituce nových směrů výzkumu a rozvoje myšlení v oborech jako jsou „gender studia“, „ženská studia“ či „mužská studia“. Feminismus a genderová analýza (v současné době i rozvoj studií muže) jsou totiž integrální součástí vyspělých západních společností již od 60. let dvacátého století. Právě v průběhu poslední třetiny tohoto století ženská hnutí a akademická podpora feministických směrů rozšiřují tradiční boj za ženská práva a za politickou rovnost o další zkoumání a soustřeďují se na otázky vztahů mezi pohlavími. Otázky, co je to pohlaví, jak jsou strukturovány základní rysy mužské a ženské identity, užití pojmu „gender“ jako vyjádření kulturní a sociální podmíněnosti rolí, chování či norem vztahujících se k ženám a k mužům, se stávají klíčovými a jako takové intervnují nejen do akademických věd, ale i do oblastí spatřovaných se sociálním chováním a jednáním – jako jsou: rodina, škola, pracoviště, média, struktury politiky nebo moci. Feministické proudy a jejich dopady na myšlení, ženská hnutí, organizace, a veřejnou sféru vůbec – to vše je významnými teoretiky sociálních a politických věd pokládáno za jeden z převratných a klíčových momentů společenské proměny současného světa.

PROČ TAK POZDĚ A POMALU

Lze stěží dohlédnout, jak hluboká a bezmezná byla izolace našeho „světa“ před rokem 1989. Nepřipustila žádnou informaci – ani náznak, jen pár upachtěných žvástů o buržoazních pavědách. Je těžké tuto izolaci překonávat i v devadesátých letech. Neslučitelnost myšlení a hodnot byla naší společnosti injektována tak silně, že jen zvolna a s obtížemi obracíme kormidlo pozornosti k sociálním teoriím a myšlenkovým proudům feminizmu a otázkám genderu. **Nenávratně je ztracena možnost přímé a bezprostřední konfrontace** – tj. porozumění, akceptace či odmítnutí myšlenek, hnutí či přístupů a koncepcí – v době jejich zrodu či působení. Ztratili jsme možnost naslouchat oponentům a radovat se z pochopení a identifikace. Devadesátá léta přinesla českým mužům a ženám tržní ekonomiku, nezaměstnanost,

internet, mobil a Novu, hypermarket, novodobý toleranční patent, zmenšení země i počtu obyvatel o třetinu – a tolik sociálních či jiných změn, že si jsou stěží schopni uvědomit, **že to není všechno, co se dá poznat**. Že kromě poznání, co všechno, že to vyspělé demokratické společnosti mají, by **bylo prospěšné porozumět také jejich myšlení, hodnotám, vztahům a kultuře**. Bylo by žádoucí získat výsledky a produkty jejich bádání v nejrůznějších oblastech sociálních i humanitních věd. Získali bychom i **poznatek, že feministický úhel pohledu a analýza z hlediska genderu jsou všeobecně chápány jako samozřejmá součást vědeckého postupu** a jak mimořádná pozornost je například věnována otázkám rovnosti příležitostí mužů a žen v praxi.

Devadesátá léta už byla v určitých směrech konfrontacím s feministickým myšlením vystavena. Překvapila však víceméně převažující distance, nechut k získávání informací a vcelku velice slabý proud české, feministicky orientované inteligence, který zprostředkovává informační databáze a kontaktuje se s feministickými texty, akademickými centry výuky nebo ženskými organizacemi. Pkud studují v angličtině či v jiných cizích jazycích, tak dnes nic nebrání zájemcům o tuto problematiku seznámit se s produkcí, která jde do statisíce článků, studií, publikací vztahujících se k genderu a feminizmu v různých oborech. V češtině však zatím existuje jen několik (tím myslím, že jich je méně než pět) přeložených publikací, které pomáhají zájemcům o gender a feminizmu v orientaci. Tento kulturní deficit nelze zlomit najednou.

NOVÉ POJMY A VÝZNAMY

Zpřístupněním významné studie Ann Oakley, kterou vám Portál nabízí, získá čtenář (čtenářka) představu o tom, jak jsou otázky, které se týkají jeho (její) identity (a které si vlastně nikdy nepoložil/a) složité, záhadné a zajímavé. Bude-li chtít porozumět vztahům mezi pohlavími zřejmě nevystačí se svým dosavadním slovníkem. Nejspíše si rozšíří své vědění o pojem **gender** (vyslov džendr) – **sociální konstrukt, který vyjadřuje, že vlastnosti a chování spojené s obrazem muže a ženy jsou formovány kulturou a společností. Na rozdíl od pohlaví, které je univerzální kategorií a nemění se podle času či místa, působení gender ukazuje, že určení rolí, chování a norem vztahujících se k ženám a mužům je v různých společnostech, v různých obdobích či různých sociálních skupinách rozdílné. Jejich závaznost či determinace není tedy přirozeným, neměnným stavem, ale dočasným stupněm vývoje sociálních vztahů mezi muži a ženami.**

K dalšímu poznání bude možná patřit fakt, že si uvědomí, že **žádné uspořádání vztahů mužů a žen ve společnosti není takzvané „přirozené“** (dané, nutné, povinné, racionální) ani v historii ani v budoucnu a tedy, že i to uspořádání, ve kterém se dnes pohybujeme je dočasným kontraktem mezi muži a ženami – nic víc.

Podstatou genderové analýzy je v sociálních vědách skutečnost, že pracuje se „ženskou zkušeností“ jako instrumentem výzkumu. Jaký přínos tento základní krok má, pochopíme teprve tehdy, když poznáme, že **tvrzení, hodnocení či sondy, které jsou pokládány za neutrální (tj. z hlediska pohlaví) ve skutečnosti vyjadřují optiku muže**. Rozlišení dvou optik (mužské – ženské) je navíc produktivní a přínosné jak ve vědeckých oborech, tak v politice, veřejném životě a v soukromí.

KULTURNÍ ROZDÍLY

V několika ohledech je A. Oakley svými bádáními a poznatky pevně zachycena v kontextu společnosti 70. let. Máme zde příležitost srovnat, jak rozdílné se ve stejném čase, ale v odlišném politickém a ekonomickém prostředí, utvářela sociální pozice ženy, jak zcela odlišným poválečným vývojem prošly generace českých žen. Jak málo se u nás mluvilo o matkách či ženách v domácnosti (ty téměř vymizely). Zato často se pokládala plná zaměstnanost žen (a dnes je to stejné) za rozhodující emancipační těžiště, které zlikviduje asymetrii mužských a ženských rolí a přinese participaci žen ve veřejné sféře a v politice. Nic takového se nestalo. Angličanka pečující o rodinu a připoutaná k domácnosti měla (a stále má) zcela odlišný životní styl od české ženy. Ta kombinovala práci a rodinu (a stále to většina českých zaměstnaných žen u nás dělá), ale na tradičním genderovém rozdělení rolí se nic nezměnilo. Zaměstnanost českých žen nevedla ke skutečné rovnosti s muži.

V současné době nicméně jisté rozdíly mezi českou ženou a ženou například v EU spatřit lze. Žena v západní Evropě povětšinou nespojuje své „reprodukční schopnosti“ se svým sociálním statutem. Ten opírá o svůj vzdělanostní a pracovní kapitál, nikoli o nutnost se provdat. Obdobně péče o malé děti se rozkládá na oba rodiče (mateřská i otcovská dovolená) a není spojena „s opečováváním“ partnera a údržbou domácnosti (na ní se podílejí oba partneři nebo jsou najímány služby).

SCHEMATA, KONCEPCE A ODPOVĚDI

K nejzajímavějším částem knihy patří bezesporu úvahy nad souvislostmi mezi biologickou daností člověka, jeho psychologickou výbavou a socializačními momenty. I když se debata od roku 1972 nesmírně obohatila o mnohé studie, výzkumy a teorie, konečná odpověď není známa. Naopak soustředěný zájem rozšiřuje tyto debaty o další a další otázky a hledání odpovědí. Dá se spolehlivě říct, že dnes se na tyto otázky zaměřuje pozornost vědců mnoha vědních oborů, ale současně s tím narůstá i řada otázek a problémů. Proud poznání se v současných sociálních a humanitních vědách neodehrává formou uzavřených schémat a vnucených paradigmat, ale formou otevřeného diskurzu, v němž každý vědecky relevantní přístup zkoumání či teoretický poznatek obohacuje předchozí a je přínosem. Velmi často se u nás v Čechách u publicistů i vědců, když se mají vyjádřit k zájmu a pozornosti, které vyspělé západní společnosti věnují otázkám pohlaví a genderu, setkáváme s tvrzením: „my jsme si na to nehráli a nehrajeme, rozuměj tady je situace jiná“. Ann Oakley umožňuje pochopení symboliky těchto slov: **nedospělá společnost, která si hrála jakési totalitní hry na jednu pravdu, se ještě dlouho bude nacházet ve stavu strachu a hledat demagogické argumenty pro potvrzení existujícího systému diferenciací společnosti dle genderu.**

ROZDÍLY A SHODY

Za přemýšlení stojí úvahy Ann Oakley o tom, proč je diferenciací pracovních rolí dle genderu, přes všechny organizační a politické změny ve prospěch žen, v podmínkách industriální společnosti tak setrvalá a urputná. Svou odpověď hledá v rodinné struktuře, v rozdílné výchově a socializaci chlapců a dívek. **Lze doufat, že by tato kniha mohla vyvolat zájem a snahu o analýzu českých školních učebnic?** Od slabikáře až po vysokoškolská skripta, z hlediska výchovných fixací rozdílných socializačních vzorců a schémat pro dívky a chlapce, v konečném důsledku omezují všechny zúčastněné – dívky i chlapce. A Oakley nám říká, že **potřebujeme mnohem víc vědět o socializační funkci školy z hlediska genderu.**

Také další úvaha je v našich podmínkách velice revoluční. Podle tvrzení některých ekonomů, kdyby neexistovala diferenciací mezi muži a ženami, podstatně by se zvýšila národní produktivita. **U nás se naopak předpokládá, že stávající diferenciací pracovních a rodinných rolí dle genderu je funkční a „co funguje je i správné“.**

Běžné vědomí pak racionalizuje tuto představu jako fakt. Zpochybňování či poukaz na otázky podmínek (například jak a pro koho funkční) dostanou nálepkou a stigma feminismu. Pokud o funkčnosti uvažuje politik, již mnohokrát jsme se mohli střetnout s mediálně probíranými úvahami o návratu žen do domácnosti (!), o zvyšování platů mužům – živitelům rodin (!) atd. Výzkumy rovněž potvrzují schizofrenii myšlení a jednání českých mužů a žen. Většinou sociologům sdělují, že ideálem pro ženu je být doma. Tato nostalgická touha je však přebita odpovědí na otázku, zda mají ženy povinnost zajišťovat finančně rodinu. Téměř všichni se v otázce peněz shodnou (rozuměj muži i ženy) a říkají „o tom ani nepochybujte“. A mohla bych uvést další a další argumenty pro podporu tvrzení, že **český muž a česká žena vědí o rozdílech mezi pohlavími a dělbě práce dle genderu velice málo. A už vůbec nic o sociální podmíněnosti současných interakcí mezi pohlavími.**

JAK A. OAKLEY ČÍST?

Studie „Pohlaví, gender a společnost“ je pro čtenáře významným podnětem a je dobře, že jsme o ni nepřišli. Můžeme z knihy čerpat a konfrontovat její myšlenky jak s uplynulým časem, tak s odlišným sociálním kontextem či vlastními sociálními zkušenostmi. Ale A. Oakley

nám příliš pravd nevnučuje, pokud vůbec něco, tak ukazuje způsob, jak se naučit otevřeně přijímat a pracovat s poznatky a informacemi, které nemají konečnou platnost, ale „toliko“ shrnují dosavadní poznání.

Vypěstování senzitivity pro otázky genderu je náročná činnost, která má jak individuální, tak společenský rozměr. Předpokládá přijmout osobní zkušenosti žen jako hodnotu a zdroj autority. Sociální zkušenost žen je však u nás všeobecně pokládána za méně důležitou, méně hodnotnou a u nás s ní sociální vědy pracují velice málo. Bude zajímavé pozorovat, v jakém rozsahu budou přijímány myšlenky, které přináší tato kniha v prostředí – například pedagogickém – které zatím gender nereflektovalo nebo popíralo. Zda vyvolá zájem o další studie a informace, zda podnítí pronikavější kritiku koncepcí a sociálních vzorců, o které se dosud pedagogická věda a učitelská praxe opírají. A zdaleka nejen pedagogická věda či praxe.

Marie Čermáková

RECENZE KNIHY CAROL GILLIGANOVÉ: JINÝM HLASEM, PRAHA 2001: PORTÁL, 192 s.

Studie Carol Gilliganové *Jiným hlasem*, ať byla publikována kdekoli, a vlastně v průběhu více než dvaceti let kdykoli, je jí dobře nasloucháno, vyvolává nejen ohlas, ale i živé a prudké diskuse¹. Stala se pilířem a základní studií pro mnohé společensko-vědní obory (psychologii, pedagogiku, sociologii a další) a klíčovým, nepominutelným textem pro nové vědecké disciplíny, jako jsou ženská studia, gender studia nebo mužská studia. Proč tomu tak bylo a stále je, vysvětluje sama Carol Gilliganová ve své podrobné předmluvě k tomuto vydání. Já se chci zamyslet nad tím, čím by studie mohla být pro českou čtenářku a českého čtenáře.

TŘI OTÁZKY A JEDNA NAVÍC

Carol Gilliganová říká, že od té doby, co její kniha vyšla, jí lidé kladou otázky, které lze rozdělit co tři skupin: otázky o hlase, otázky o odlišnosti a otázky o vývoji žen a mužů. I my bychom si mohli tyto otázky klást a přemýšlet nad kontextem, který jim určují naše historické, sociální a kulturní souvislosti, i nad jejich významem pro ženskou a mužskou životy.

OTÁZKY O HLASE

Můžeme si položit otázku, čím to je, že když čeští muži hovoří o české společnosti, její politice a směřování, či obecně o perspektivách země a národa, často mluví jen o sobě a o svých technických a technologických modlách (ekonomika, energetika, integrace, moc, pozice atd.), a vůbec ne o kvalitě života, vztazích, rodině, a dalších otázkách, jako by tyto nebyly součástí sociální reality. A proč vůbec mluví muži za ženy, zda vůbec vědí, že ženy s nimi často nesouhlasí. Co je v českém „mužském sboru hlasů“ tak silné a dominantní, že to nutí ženy mlčet a tolik věcí „nevidět“ a vytěšňovat je ze svého vědomí, aby mohly žít v tomto muži „sociálně konstruovaném světě“. Už jen vyslovit to slovo „ženské“, znamená méně než „mužské“ a jeho podmět (tj. otázky, problémy, vztahy) je tím předem diskvalifikován. Často už to, že si něco přeje a chtějí ženy, je chápáno jako řádově málo významné a společensky bezpředmětné. Měli bychom se ptát, jaká je etika mužů, kteří mluví za české ženy, zda není v rozporu s tím, co za správné a důležité považují ženy.

OTÁZKY O ODLIŠNOSTI

Carol Gilliganová se pokusila, svým posunem od kulturního relativismu a etické neutrality při debatě o hodnotách, nastínit odlišnosti jako **znak lidské existence a ne jako problém**, který je nutno řešit, normalizovat a homogenizovat. To, s čím se potýkáme, není odlišnost sama o sobě (protože komu doopravdy vadí, že na světě jsou dvě pohlaví a ne pouze jedno), ale **absence nenásilných lidských vztahů**. Chybí etika vztahů a morální diskurs, který by přetnul nekonečnou, eskalující spirálu „váleku odlišností“ a utvářel prostředí pro odpovědnost a péči o vztahy. Zkoumáte-li vztahy mužů a žen v české společnosti z pohledu jejich odlišného sociálního statusu, také u nás se setkáte s dvojí charakteristikou, či dokonce mixem obou tak, jak se toho obává Carol

Gilliganová. Buď si muži a ženy myslí, že jsou biologicky předurčeni, naprogramováni k rozdílným rolím, které jsou asymetrické z hlediska postavení ženy a tudíž se předpokládá, že například schopnost reprodukce ženy biologicky predestinovala k podřízenosti, submisivitě, nebo se domnívají, že jsou, jak muži, tak ženy, produkty odlišné socializace dle genderu a v patriarchálně konstruované společnosti je tato charakteristika rovněž determinující. Často si lidé myslí, že biologické a sociální faktory tak fatálně určují jejich identitu, že nezbývá než rezignovat, mlčet. **Komu prospívá, že lidé nemají žádný vlastní hlas, že nejsou kreativními bytostmi s touhou po změně, že si ani neuvědomují, že v tom halasu médií, reprodukováných hlasů a informační redundance oni sami mlčí?** Pro lidi, kteří prošli totalitními režimy, není odpověď nikterak překvapivá – mlčení prospívá moci ve všech jejich dimenzích a odstínech.

OTÁZKY O VÝVOJI MUŽŮ A ŽEN

Jsou možné jen tehdy, když nasloucháme také hlasům žen a dívek. Nebýt Carol Gilliganové a jejích spolupracovnic, kdo by upozornil na odlišné pojetí (od mužů) vývoje morálního úsudku, sociální angažovanosti, definice vlastních zájmů, empatii, či význam vztahu? To poznání odlišnosti ale klade zcela nové nároky a smysl vzdělávání dívek a žen. Podle Carol Gilliganové dnes vůbec není jasné, co to je být dobrou matkou nebo dobrou učitelkou dívky, která dospívá a vyrůstá v naší kultuře². Volby, které musí ženy udělat, aby přežily, aby se v očích jiných jeví jako dobré (rozuměj zajistily si tak jejich ochranu), bývají často na úkor vztahů žen mezi sebou. Pokud se ženy necítí ve společnosti, v rodině, či ve vztazích dobře, pokud dusí svou nespokojenost a mlčí, vyvolává to vážné otázky o smyslu lidské existence, kterými by se měly zabývat nejen ženy, ale i muži a celá společnost.

Carol Gilliganová poukazuje na to, že morální rozhodování chlapců spíše odpovídá současnému západnímu pojetí práv z hlediska správnosti či normy. To, že dívky nedokázaly v testech černobíle pojetí spravedlnosti reprodukovat v pojmech, „dobře x špatně“, neznamená, že jsou vývojově zaostalé a nezralé. Zvažování dívek se neslo v širších souvislostech, Carol Gilliganová říká: „to není nedostatek, chyba, ale odlišnost“. A to je nutné a žádoucí respektovat nejen v teoriích, ale i ve vztazích.

A JEDNA OTÁZKA NAVÍC

Carol Gilliganová dospívá k poznání, že to, co dívkám připadá zcela samozřejmé – mít hlas a být ve vztahu – ztrácejí dívky na prahu dospělosti a ženy dokonce přímo později popírají, že vůbec takto svou identitu kdy prožívaly. Ženy ztrácejí hlas nejen v intimě, ale také veřejně a politicky se neprojevují – prázdného prostoru k popsání dějin a událostí se chápou muži, kteří tak vytvářejí neúplné dějiny, naplňují prázdnou historii. Muži ženy ignorují. Ale i ženy samy sebe ignorují, neposlouchají svůj hlas a i když občas ano, nerozumí mu, a i když mu porozumí, mají samy ze sebe strach. Zdá se Vám to příliš složité? Myslíte, že život českých žen nezná obsah a symboliku slov jako jsou odlišný hlas, ignorance, neporozumění, strach, záleží na situaci? Jistě je znají, ale nesetkáváme se s tím, že by ženy dovedly vyjádřit, že cítí a žijí rozpor mezi tím, co chtějí a tím, co se od nich očekává a situačně vyžaduje jak individuálně (ve vztazích), tak společensky (v práci, v institucích, v médiích atd.). Tento fakt prolíná celou českou společností. Ovšem povšimneme si jej teprve tehdy, nabývá-li extrémních, nepřehlédnutelných rysů. To je tehdy, když ženy popírají samy sebe, snižují svou vlastní důstojnost, distancují se od svého pohlaví, mluví hlasem mužů.

Uvažování o vztazích mužů a žen tak, jak nás k tomu vede studie Carol Gilliganové, nám umožňuje vidět postavení žen v jiných souvislostech, než tomu bývalo a bývá v literatuře sociálně-psychologických vědních oborů. Budeme-li jejímu hlasu věnovat čas a pozornost, možná budeme také častěji umět nahlas říkat, co cítíme a chceme, a lépe naslouchat odlišným hlasům.

Marie Čermáková

Poznámky:

- Gilligan, C.: In a different Voice: Women's conceptions of the self and morality. In Harvard Educational Review 47, 1997, s. 481-518
- Gilligan, Carol: Teaching Shakespeare's Sister: Notes from the Underground of Female Adolescence (Preface). In: Gilligan, Carol- Lyons, Nona P. - Hammer, Trudy J. (eds.): Making Connections. The Relational Worlds of Adolescent Girls at Emma Willard School. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts - Londýn, 1990, s.6-27. In: Aspekt 2000/1. Bratislava.

ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI

MAINSTREAMING

Pokračování z čísla 4/2000

TECHNIKY A NÁSTROJE

Následující kapitola poskytuje stručný přehled základních nástrojů, které pomáhají zavádět politiku gender mainstreamingu do praxe. Jak vyplývá z definice, existuje snaha zavádět mainstreaming do praxe pomocí každodenních postupů a obvyklých aktérů. Zásadním nedostatkem, pokud jde o genderovou rovnost v každodenním životě, je fakt, že její porušení není považováno za problém. Ti, kteří si to uvědomují, mají možnost využít řady analytických technik a nástrojů k tomu, aby dali veřejnosti najevo, že jde skutečně o problémovou oblast, kterou je nutno se zabývat. Tvůrci strukturálních politik disponují odbornými znalostmi ve svých rezortech, ale odborné znalosti o genderové rovnosti jim často chybí. To znamená, že existuje rovněž potřeba vzdělávacích technik a nástrojů. Shrneme-li výše uvedené, tyto techniky a nástroje musí pomáhat tvůrcům politiky identifikovat problém. Poslední soubor technik představují konzultační a participativní techniky, umožňující větší zapojení a přístup aktérů do problematiky.

Mezi základní analytické metody patří analýza dat a statistika. Informace o životních podmínkách mužů a žen musí být podloženy běžnými statistickými údaji, děleními podle pohlaví a dalších proměnných, v závislosti na daném kontextu. Běžné statistické údaje a metody jejich shromažďování musí být zrevidovány tak, aby poskytovaly údaje dělené podle pohlaví. Pozornost se zaměřuje také na informace o dynamice vývoje genderových vztahů. Statistické údaje tvoří základnu pro analýzu současných genderových vztahů, pro vypracování prognóz nebo vyhodnocení politiky rovných příležitostí. Základní výzkum v oblasti gender studií, který je většinou soustředěn na univerzitách a dalších akademických institucích, může vést k identifikaci nových perspektiv nebo rozvíjet hlubší znalosti o mechanismech, které genderovou nerovnost reprodukuje. Další užívanou metodou je prognostika, která poskytuje kromě vyvozování přesného stavu genderových vztahů také odhady budoucího vývoje a potenciálních problémů. **Může se stát, že vládní rozhodnutí, které v sobě nese dimenzi genderu, může mít odlišný vliv na muže a na ženy. Z hlediska mainstreamingu jsou klíčové metody posuzování vlivu jednotlivých politik na muže a ženy. Tato technika má své kořeny v ekologii, našla však využití i v oblasti genderové rovnosti. Její princip spočívá v posouzení určité navrhované aktivity z hlediska jejího možného vlivu na muže a ženy tak, aby případná nerovnováha mohla být odstraněna dříve, než bude tato aktivita odsouhlasena a uvedena do praxe.** V Evropské unii již tento nástroj skutečně existuje pod názvem **Gender Impact Assessment**. Je k dispozici v rámci každého generálního ředitelství, které má povinnost svoje aktivity hodnotit z hlediska genderového vlivu. Zaměřuje se především na tyto kritéria: participace – jaké je složení cílové skupiny z hlediska pohlaví, distribuce základních zdrojů – prostředky, čas, ekonomická síla, vzdělání, zdravotní péče atd., normy a hodnoty, práva a spravedlnost.

Další skupinou jsou vzdělávací techniky a nástroje. Pro různé skupiny zapojených aktérů je zapotřebí pořádat vzdělávací a školicí kurzy, jejichž zaměření se pohybuje od obecné roviny až po odborné předávání specializovaných znalostí. Začít je třeba na nejvyšší úrovni, zejména u těch aktérů, kteří disponují politickými pravomocemi a mohou začít prosazovat mainstreaming v praxi. Tento druh školení přechází i na úroveň středního a nižšího stupně řízení. Zaměření kurzů nespočívá pouze ve zvyšování povědomí o genderové problematice, ale přináší návody, jak zavádět gender mainstreaming do praxe a integrovat ho do své činnosti. Praktické rady a návody pro úředníky, organizační struktury a veřejnost, jak zohlednit genderovou dimenzi, vyhledat literaturu a jiné informační zdroje, základní principy a ilustrační příklady aplikace mainstreamingu a jeho pozitivního vlivu obsahují příručky, brožury a letáky.

V poslední době bývají využívány také konzultační a participativní techniky jako adresáře, databáze, konference a odborné semináře nebo veřejná slyšení. [Gender...1998]

AKTÉŘI MAINSTREAMINGU

Stejně jako u jiných politik, i procesu formování a realizace gender mainstreamingu se účastní řada aktérů, jejichž úlohy v celém procesu lze rozdělit jako iniciování, provádění, podpora a obrana zájmů. Cílem této subkapitoly je jejich stručné představení.

• **Občan** – v tomto případě občan Evropské unie, konkrétní muži a ženy, jichž se má plánovaná politika osobně dotýkat.

• **Politikové** – sehrávají při gender mainstreamingu klíčovou úlohu, vzhledem k jejich oficiálnímu a formálnímu úkolu definovat politické priority a iniciovat obecné strategie. Jsou hlavními aktéry, zodpovědnými za definování genderové rovnosti jako jednoho z hlavních cílů, za její explicitní podporu za vyčlenění prostředků a podmínek pro gender mainstreaming. Velmi důležitá je jejich role při zahájení procesu mainstreamingu.

• **Správní instituce** – jejich prostřednictvím se politika nejen uskutečňuje, ale sehrávají stále větší úlohu také v identifikaci a definování problémů a při přípravě a realizaci politiky mainstreamingu. Jinak řečeno, uvádějí mainstreaming do života.

• **Expert a výzkumní pracovníci** – sehrávají významnou úlohu při definování problémů a při hledání způsobů, jak je řešit. Jak už bylo několikrát řečeno, výzkum představuje pro mainstreaming skutečně důležitý zdroj informací a podnětů. Rostoucí úloha expertů v procesu mainstreamingu je důsledkem vzrůstající složitosti tvorby politiky, kromě toho vyplývá také z nové „zeštíhlené“ koncepce státu.

• **Nevládní organizace, zájmové a nátlakové skupiny** – vnímají a reflektují nálady ve společnosti, což představuje významný „hlas zespodu“. Množství odborných znalostí, kterými disponují, pochází jednak z blízkosti k občanům a na druhé straně z vysokého stupně specializace. Jelikož demokracie vyžaduje účast širokého spektra aktérů, zlepšují de facto demokratickou kvalitu společnosti tím, že přimějí více lidí účastnit se procesu tvorby politiky. Nezanedbatelná je také jejich funkce arbitra cílů genderové rovnosti.

• **Hromadné sdělovací prostředky, masmédiá** – také ve velké míře ovlivňují a utvářejí politickou agendu. Informují veřejnost a přispívají k formování veřejného mínění. Mají vliv na utváření názorů veřejnosti a udržování hodnot a norem ve společnosti, mohou významným způsobem přispívat ke zvyšování povědomí o dané problematice. [Gender...1998]

• **Mezinárodní a nadnárodní instituce** – sehrávají v procesu mainstreamingu úlohu jako podpůrný, ale také jako stimulační a iniciující aktér. Jejich nadnárodní charakter vytváří důležité fórum pro výměnu a šíření informací mezi nadnárodními organizacemi, jejich členskými státy a individuálními aktéry. Stávají se vlastně myšlenkovým trustem, který jim umožňuje převzít vedení při rozvíjení nových perspektiv a při iniciování nových politik, nástrojů či technik.

NEZBYTNÉ PŘEDPOKLADY MAINSTREAMINGU

Podle Zprávy Evropské komise o mainstreamingu [Incorporating...1996] je za nejdůležitější předpoklad prosazování genderové rovnosti považována politická vůle. Jen tak se mainstreaming může stát obecně uznávaným cílem a politickou prioritou. **Vládnoucí struktury mají pravomoc stanovit cíle a postupy ohledně genderové problematiky a prosazovat je v praxi. Další předpoklady, které napomáhají prosazování mainstreamingu, tvoří legislativa zakotvující rovnost a antidiskriminační zákony. Pojetí mainstreamingu jako souhrnu norem a zákonů je jedna rovina jeho chápání, v další rovině je možno v něm spatřit snahu o narovnávání proporcí mezi muži a ženami v jednotlivých životních situacích.** Pro vyšší účinnost tohoto konceptu je třeba zdůraznit, že neusiluje pouze o zrovnování žen, ale že sleduje také postavení mužů. Přístup k mužům by měl vysvětlovat, že vyrovnávání pozic žen přináší výhody celé společnosti, včetně mužů.

Na opatření, která jsou v rámci této politiky přijímána, musí být také aplikována metoda hodnocení jejich vlivu na muže a ženy. Především se tak situacím, kdy pozitivní opatření pro jednu skupinu má negativní důsledky pro skupinu druhou. Takovou multidimenzionalitu politik je třeba brát v úvahu a bránit se před jejími negativními důsledky.

Finanční podpora a lidské zdroje urychlují implementaci rovných příležitostí do politik EU. Mainstreaming, stejně jako jakákoliv jiná politika, vyžaduje přerozdělení a vyčlenění finančních fondů, přestože jejich návratnost se v krátkodobém časovém horizontu nedá očekávat.

Ženy samy o sobě nemohou mainstreaming prosadit. Viděno optikou politiky jsou vůči mužům stále v menšině. Důležitý předpoklad je proto přesvědčit o vhodnosti přístupu mužskou většinu. V tomto kontextu je podmínkou úspěšnosti účast žen i mužů v politickém rozhodování a veřejném životě a jasné rozdělení kompetencí všech aktérů. Ti mohou aktivně podporovat politikou vůli a ovlivňovat přijímaná rozhodnutí.

Na základě vývoje v posledních letech se dá konstatovat, že většina těchto podmínek začíná být akceptována. Na základě přijatých dokumentů a legislativy, ale hlavně na základě skutečných činů lze tvrdit, že politická vůle prosazovat gender mainstreaming v Evropské unii již existuje.

Martina Musilová

Literatura:

Gender Mainstreaming – conception and methodology, Rada Evropy, EG-S-MS (98), 1998. Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities, COM (96) 67 final, Brusel, 1996.

Malá encyklopedie Evropské unie, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 1997.

REES, T.: *Mainstreaming Equality in the European Union*, London: Routledge, 1998.

ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI NA INTERNETU

Na stránkách bulletinu **Gender, rovné příležitosti a výzkum** se již po čtvrté věnují zdrojům informací o rovných příležitostech na internetu. V tomto čísle bych ráda seznámila čtenáře s dalšími servery státních orgánů, již nyní je však možné říci, že problematika rovných příležitostí a její reflektování je dosud v ČR nedostatečné. Je jisté možné se domnívat, že by to měly být právě státní orgány, které budou akcentovat politiku rovných příležitostí a přístupů. Politici se nás o tom snaží velmi často ve svých vystoupeních přesvědčit. Realita je však odlišná. Jak bychom měli vnímat stránky Senátu PČR, kde se v kategorii senátoři seznamujeme s profily jak senátorů, tak senátorek, či stránky Poslanecké sněmovny PČR, kde jsou v kategorii poslanci profily poslankyň a poslanců? Obecná kvalita informací poskytovaných státní správou na českém internetu má obecně pozitivní trend, je tedy čas věnovat se také výše zmíněným „drobnostem“.

V tomto čísle se v rámci zavedených skupin věnují následujícím tématům: (A) vládní a státní instituce v České republice, (B) Evropská unie a její orgány a dokumenty, (C) nevládní organizace, (D) rovné příležitosti v Evropě a ve světě – v tomto čísle s informacemi Skupiny světové banky a (E) ostatní.

I nadále používám již zavedenou kategorizaci zdrojů - na konci každé informace uvádím celkové hodnocení kvality stránky (od * do *****, nejlepší hodnocení je pět hvězdiček). Mezi jednotlivé faktory patří přehlednost stránek, množství a kvalita informací týkajících se problematiky rovných příležitostí, grafická úprava etc.

(A) vládní a státní instituce v České republice

Stránky Senátu PČR nabízejí širokou škálu informací přehledně rozčleněných do následujících kategorií: kategorie „Senátoři“ obsahuje seznam senátorů a senátorek, a to dle několika typů členění – abecedního, podle volebních obvodů a podle volebních období. V této kategorii je také odkaz na individuální stránky senátorů. Tuto možnost prezentace vlastních politických názorů dosud využívá 17 senátorů a 3 senátorky z celkového počtu 72 senátorů a 9 senátorek. Další kategorie jsou „Orgány Senátu a senátorské kluby“ (sem kromě klubů patří také výbory, komise, stálé delegace senátu a ověřovatelé Senátu), v „Dokumentech“ se můžeme seznámit s průběžnými informacemi o projednávaných návrzích zákonů, fulltextově vyhledávat v dokumentech Senátu, senátních tiscích a těsnopiseckých zprávách a zjistit údaje o jednotlivých hlasováních. „Činnost Senátu“ je obsáhlou kategorií s údaji o vlivu Senátu na legislativní proces, výročních zprávách za jednotlivá funkční období, konferencích a seminářích organizovaných na půdě Senátu, harmonogramem pravidelných akcí atd.

Je nutné upozornit na fakt, že v Senátu neexistuje, na rozdíl od PSP ČR, kde funguje Podvýbor pro rovné příležitosti a otázky rodiny (věnovala jsem se mu v minulém čísle), orgán, který by se zabýval problematikou

rovných příležitostí. Stránky jsou v českém a anglickém jazyce.

<http://www.senat.cz>

Hodnocení:**

(B) Evropská unie a její orgány a dokumenty

Stránky **Evropského Parlamentu** (EP) obsahují čtyři základní kategorie informací. Kategorie „Press“ obsahuje informace o činnosti EP pro média, kategorie „ABC“ informace o členstvu EP, možnostech korespondence či návštěv jednotlivých poslanců a poslanců, Petičích, Evropském ombudsmanovi, možnostech neplacených stáží tzv. internships či traineeships, a vyhlášených tendrech. Kategorie „Activities“ seznamuje s orgány EP, plenárními zasedáními, nejčastěji kladenými otázkami a mezinárodními vztahy a „Activities“ s základními oblastmi evropské politiky, základními dokumenty EU, Jednacím řádem EP a dalšími. Mimo tyto kategorie nabízí stránka odkazy na stránky zabývající se Rozšířením, summitem EU v Nice, Lidskou genetikou a Chartou základních práv. Stránky jsou v angličtině, dánštině, finštině, francouzštině, holandsštině, italsštině, němčině, portugalštině, švédštině, španělštině a řečtině.

http://www.europarl.eu.int/home/default_en.htm

Na stránkách EP je možné nalézt základní informace o Výboru pro práva žen a rovné příležitosti. Stránky obsahují informace o členstvu, kalendář zasedání, politiku EU v oblasti práv žen a rovných příležitostí, přijaté dokumenty v posledních dvou funkčních obdobích 1994–1999 a 1999–2004, dokumenty ze zasedání a program veřejných slyšení. Stránky jsou v angličtině a francouzštině.

http://www.europarl.eu.int/committees/femm_home.htm

Hodnocení:****

(C) nevládní organizace

Na stránkách **Informačního centra neziskových organizací** (ICN) je možné kromě kategorií definujících vlastní činnosti centra – kategorie „Úvod“, „O nás“, Projekty ICN“, Informační služby a Knihovna“ - nalézt především kategorii „Databáze“. Ta obsahuje možnost vyhledávání v databázích „Neziskové organizace v České republice“ a „Finance pro nevládní neziskové organizace“. Mezi další kategorie pak patří „Burza práce“ – obsahující často obměňované informace s nabídkou a poptávkou po práci v neziskových organizacích, „Měsíčník pro neziskový sektor“ – informace o předplatném periodika vydávaného ICN, a „Dokumenty ke stažení“ a „Vzdělávací programy“ s informacemi o seminářích pro neziskovou oblast, „Sociální občanská iniciativa v Evropě“ – informace o iniciativě nadace Roberta Bosche atd. Stránky jsou v českém jazyce.

<http://www.icn.cz>

Hodnocení:****

Stránky neziskové organizace **La Strada ČR**, která se zabývá prevencí obchodu se ženami, podporou obětí obchodu se ženami, ovlivňováním zákonodárství (lobbyingem) a informováním veřejnosti o této problematice. La Strada ČR je součástí mezinárodního programu prevence obchodu se ženami La Strada. Na svých stránkách seznamuje La Strada v kategorii „Prevence“ se svou přednáškovou činností především na školách, školením expertů a s možností objednání informační publikace Tvé tělo patří jen Tobě ve dvou vydáních, jako preventivní informace pro mladé ženy a jako brožura bezpečnostních typů pro prostitutky. Kategorie „Podpora“ seznamuje s praktickou pomocí organizace obětem obchodu se ženami a kategorie „Politika“ pak s činností v oblasti lobbyingu na národní i mezinárodní úrovni. Stránky jsou v českém a anglickém jazyce.

<http://www.ecn.cz/lastrada/>

Hodnocení:****

(D) rovné příležitosti v Evropě a ve světě

Skupina Světové banky - **the World Bank Group** na základě dlouhodobé zkušenosti s financováním projektů, jejichž hlavním cílem je boj proti chudobě ve světě, zjistila, že projekty, na jejichž financování se podílí, mohou dosáhnout úspěchu pouze v případě, že jsou koncipovány tak, že zabrání jak širším

problémům strukturálního charakteru, a tak zároveň nabízejí perspektivu pro jednotlivé klíčové oblasti. Jednou z těchto důležitých oblastí je gender. Gender a rozvoj je jednou ze čtyř oblastí programu PREM (Poverty Reduction and Economic Management Network). Cílem banky je gender mainstreaming včetně utváření strategií k definování a implementaci genderových politik, rozšiřování nových znalostí a nástrojů k provádění těchto politik, identifikace zdrojů a metod pro integraci genderu atd.

Na stránkách **Gender Net** se lze seznámit se širokou škálou informací. Mezi nejzajímavější patří **Genderstats**, což je databáze statistik z oblasti genderu. V databázi je možné vyhledávat podle jednotlivých zemí a v jejich rámci pak podle mnoha ukazatelů - např. celkový profil, základní demografická data, populační vývoj, struktura pracovního trhu, vzdělání a zdraví. Všechny statistiky nabízejí srovnání jak v časových řadách, tak ve světadílech, v nichž se jednotlivé země nacházejí. Informace jsou v anglickém jazyce.

<http://genderstats.worldbank.org/>

Kategorie „Contacts&Publications Request“ obsahuje informace o publikacích vydaných Světovou bankou k tématu gender. Informace jsou rozčleněny na základě sektorů nebo světadílů, jimiž se zabývají. U většiny publikací lze zdarma číst, stáhnout či vytisknout jejich plnou verzi. V kategorii „Policy Research Report“ je možné se seznámit se zprávou *Engendering Development - Through Gender Equality in Rights, Resources, and Voice*, což je základní dokument Světové banky zabývající se problematikou genderu a implementace genderové problematiky v širším ekonomickém a sociálním kontextu. Zpráva obsahuje nová data, analýzy a prameny a jejím cílem je být nástrojem těch, kteří se podílejí na utváření, prosazování a implementování základních strategií a politik. Zpráva se zabývá zejména pojmovými a empirickými vazbami mezi politikou genderu, vládními politikami a vývojem výstupů a také vysvětlením důležitosti začlenění genderových perspektiv do vytvářených zásad. V kategorii „Research“ je možné najít informace, o výzkumech zabývajících se problematikou související s tématem gender a také informace jak implementace některých projektů a politik ovlivnila ženy. Kategorie „Policy Documents“ obsahuje základní dokumenty k politice gender prosazované Světovou bankou. Kategorie „Sectoral Tools“ umožňuje žadatelům o projekty financované světovou bankou seznámit se se základními genderovými otázkami, jež je nutné zahrnout do všech projektů financovaných Světovou bankou. Z dalších kategorií budu jmenovat již jen „Related Links“, kde je množství kontaktů na další programy a organizace zabývající se touto problematikou.

<http://www.worldbank.org/gender/>

Hodnocení:****

Na závěr bych opět ráda zdůraznila, že výčet zde uvedených stránek není a nemůže být úplný. V příštím vydání Vás seznámíme s dalšími zajímavými stránkami a odkazy. V případě, že o některých víte a domníváte se, že bychom se jim mohly věnovat v příštím čísle, zašlete prosím adresu stránky na níže uvedenou adresu. Samozřejmě je možné zaslat také případné komentáře, kritiky či návrhy.

Petra Rakušanová
rakan@soc.cas.cz

Příští číslo se bude věnovat tematické genderové identity a transgenderismu.

GENDER V SOCIOLOGII SOU AV ČR

adresa: Sociologický ústav AV ČR

Gender v sociologii

Jilská 1, 110 00 Praha 1

telefon: (+420-2) 2222 0924

fax: (+420-2) 2222 0143

E-mail: genderteam@soc.cas.cz

Internet: <http://www.soc.cas.cz/sou/tymy/index.html>

GENDER, ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI, VÝZKUM - bulletin týmu Gender v sociologii vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Čtvrtletník je součástí projektu „Aktuální otázky formování politiky rovných příležitostí mužů a žen v souvislosti s připraveností České republiky na vstup do Evropské unie“ v rámci Programu podpory cíleného výzkumu a vývoje AV ČR (reg. číslo: S7028002). Vychází čtvrtletně a je distribuován zdarma v nákladu 350 ks. Číslo 1-2/2001 vyšlo v červnu 2001. Vydání připravily členky týmu: Radka Radimská a Alena Křížková (redaktorky čísla), Marie Čermáková, Hana Hašková, Marcela Linková a Eva Nechvátalová. Korespondenci zašlete prosím na adresu: Sociologický ústav AV ČR, Gender v sociologii, Jilská 1, Praha 1, 110 00 nebo e-mailem: genderteam@soc.cas.cz. ISSN 1213-0028